

«ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ»
«ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ, ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ (FINTECH)»

Διπλωματική Εργασία

Τίτλος: «Η κρίση χρέους στην Ελλάδα τη δεκαετία του 2010: Οι
αιτίες της και αξιολόγηση των πολιτικών αντιμετώπισής της»

Ον/μο Συγγραφέα: Αχιλλέας Γκαραγκούνης

Επιβλέπων καθηγητής: Δημήτρης Μπάλιος

Πάτρα, Μάιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή Αχιλλέα Γκαραγκούνη που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τίτλος: «Η κρίση χρέους στην Ελλάδα τη δεκαετία του 2010: Οι αιτίες της και αξιολόγηση των πολιτικών αντιμετώπισής της»

Title: “The debt crisis in Greece in the 2010s: Its causes and assessment of the policies to deal with it”

Ονοματεπώνυμο Συγγραφέα:

Αχιλλέας Γκαραγκούνης

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΑΛΙΟΣ

Αναπληρωτής Καθηγητής,
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, ΕΚΠΑ

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

ΣΤΥΛΙΑΝΗ ΣΠΗΛΙΩΤΗ

Επίκουρη Καθηγήτρια,
Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Πάτρα, Μάιος 2024

Περίληψη

Ο σκοπός που γράφτηκε η παρούσα εργασία είναι η επισκόπηση και η ανάλυση των αιτιών που οδήγησαν στη μεγάλη κρίση χρέους που συγκλόνισε το ελληνικό κράτος τη δεκαετία του 2010. Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν ποικίλουν ως προς την προέλευσή τους και μας βοηθάνε στο να εξετάσουμε διαχρονικά τις οικονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν καθώς και το που οδήγησαν την οικονομία. Τα προβλήματα στο οικονομικό μοντέλο που ακολουθήθηκε διατηρούσαν μια επίμονη αποσταθεροποίηση στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της χώρας με φυσική συνέπεια την ολοένα και αυξανόμενη ανάγκη της Ελλάδας σε δανεισμό για την κάλυψη των ελλειμμάτων της. Μετά την ιστορική στροφή όμως της παγκόσμιας οικονομίας, εξαιτίας της μεγάλης οικονομικής ύφεσης που ξεκίνησε το 2008 από τις Η.Π.Α., η συνέχιση αυτής της πρακτικής ήταν πλέον αδύνατη με συνέπεια την ουσιαστική πτώχευση του ελληνικού κράτους και την ανάγκη εισόδου της χώρας σε μιας μορφής εξωτερικής επίβλεψης των οικονομικών αποφάσεων που θα έπαιρνε πλέον μέσω των μνημονίων.

Λέξεις κλειδιά: κρίση χρέους, Οικονομική κρίση, Προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, δημοσιονομικό έλλειμμα.

Thesis

Title: “The debt crisis in Greece in the 2010s: Its causes and assessment of the policies to deal with it”

Achilleas Gkaragkounis

Abstract

The purpose of this thesis is to review and analyze the causes that led to the great debt crisis that shook the Greek state in the 2010s. The sources used vary in their origins and help us to examine the economic policies that have been implemented over time and where they have led the Greek economy. The problems in the economic model followed maintained a persistent destabilization of the country's current account balance with the natural consequence of Greece's ever increasing need to borrow to cover its deficits. However, after the historic shift in the global economy, due to the Great Recession that began in 2008 in the United States, the continuation of this practice was no longer possible, with the consequence of the effective bankruptcy of the Greek state and the need for the country to enter a form of external supervision of the economic decisions it would take through fiscal adjustment programmes.

Key words: Debt crisis, Financial crisis, Fiscal adjustment programmes, Fiscal deficit

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
Κατάλογος Διαγραμμάτων	ix
Κατάλογος Πινάκων	xi
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	xii
1. Εισαγωγή	1
2. Η παγκόσμια Χρηματοπιστωτική κρίση του 2008	3
2.1. Εισαγωγή	3
2.2. Η μεταπολεμική παγκόσμια οικονομία έως και το 1971	3
2.3. Η παγκόσμια οικονομία από το 1971 και πριν την οικονομική κρίση	5
2.4. Η έναρξη της οικονομικής κρίσης	7
2.5. Η εξέλιξη και κορύφωση της οικονομικής κρίσης	8
2.6. Τα αίτια της οικονομικής κρίσης	11
2.6.1. Μακροοικονομικοί λόγοι εκδήλωσης της οικονομικής κρίσης	11
2.6.2. Χρηματοοικονομικοί λόγοι εκδήλωσης της οικονομικής κρίσης	12
3. Η ελληνική κρίση χρέους του 2010 και τα αίτιά της	14
3.1. Εισαγωγή	14
3.2. Η διαχρονική διόγκωση του ελληνικού δημοσίου χρέους	14
3.3. Η εξέλιξη των δημοσιονομικών των ελληνικών κυβερνήσεων	16
3.4. Από την παγκόσμια οικονομική κρίση στην ελληνική κρίση χρέους	18
3.5. Τα αίτια της ελληνικής κρίσης χρέους	21
3.5.1. Η «φούσκα» της εγχώριας ζήτησης	21
3.5.2. Η παραοικονομία	21
3.5.3. Οι εκλογικοί δημοσιονομικοί κύκλοι	23
4. Τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής και οι συνέπειες της κρίσης στην Ελληνική οικονομία και κοινωνία	24
4.1. Εισαγωγή	24
4.2. Τα Μέτρα λιτότητας στο δρόμο της προσπάθειας αποφυγής της Χρεοκοπίας	24
4.3. Το πρώτο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής	25
4.4. Το δεύτερο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής	28
4.5. Το τρίτο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής	32

4.6. Οι επιπτώσεις της κρίσης χρέους και των μέτρων λιτότητας στην ελληνική οικονομία και κοινωνία	35
5. Ερευνητικό μέρος	36
5.1. Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας	36
5.2. Δημογραφικά στοιχεία του δείγματος	36
5.3. Αποτελέσματα της έρευνας	39
5.4. Έλεγχος πιθανών διαφορών σε ερωτήσεις με βάση διαφορετικά δημογραφικά στοιχεία	49
5.5. Συμπεράσματα - αποτελέσματα έρευνας	53
Βιβλιογραφία	55
Παράρτημα	61

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 2.1. Παγκόσμιο εισόδημα και ύψος παραγώγων παγκοσμίως 1998-Ιούνιος 2007.	6
Διάγραμμα 3.1. Δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ 1980-2023.	15
Διάγραμμα 3.2. Ελληνικό Α.Ε.Π. σε δισεκατομμύρια δολάρια 1980-2023.	16
Διάγραμμα 3.3. Έλλειμα γενικής κυβέρνησης (ως % του Α.Ε.Π.) και εκλογικός – δημοσιονομικός κύκλος 1988-2009.	17
Διάγραμμα 3.4. Απόδοση 10-ετούς ελληνικού κρατικού ομολόγου από Ιανουάριο 2003 έως και Απρίλιο 2013.	20
Διάγραμμα 5.1. Ηλικία	37
Διάγραμμα 5.2. Φύλο	37
Διάγραμμα 5.3. Εκπαιδευτικό επίπεδο	38
Διάγραμμα 5.4. Θέση εργασίας	38
Διάγραμμα 5.5. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Η οικονομική κρίση της προηγούμενης δεκαετίας επηρέασε την αγοραστική σας δύναμη;»	39
Διάγραμμα 5.6. Απαντήσεις στη ερώτηση: «Κατά το διάστημα αυτό αναγκαστήκατε να περιορίσετε τα έξοδά σας;	39
Διάγραμμα 5.7. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αναγκαία;	40
Διάγραμμα 5.8. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν κοινωνικά δίκαια;»	41
Διάγραμμα 5.9. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε κατά τη διάρκεια, των προ της κρίσης δεκαετιών, ευθύνεται για την οικονομική κρίση;»	41
Διάγραμμα 5.10. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα συνέβαλε στην οικονομική κρίση;»	42
Διάγραμμα 5.11. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η εκτεταμένη φοροδιαφυγή έπαιξε ρόλο στην οικονομική κρίση;»	43
Διάγραμμα 5.12. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι μειώθηκε η εργασιακή σας απόδοση εξαιτίας της περιρρέουσας αρνητικής ατμόσφαιρας;»	43
Διάγραμμα 5.13. Απαντήσεις στην ερώτηση: Θεωρείτε ότι αυξήθηκαν οι εντάσεις στο εργασιακό σας περιβάλλον;»	44
Διάγραμμα 5.14. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι αυξήθηκε η κοινωνική ανισότητα;»	45
Διάγραμμα 5.15. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι τα μέτρα των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αποτελεσματικά;»	45
Διάγραμμα 5.16 Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε όλα τα αναγκαία μέτρα για την ανάκαμψη της οικονομίας;»	46

Διάγραμμα 5.17. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι αυξήθηκε η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας;»	47
Διάγραμμα 5.18. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η ελληνική οικονομία μετά το τέλος των προγραμμάτων ήταν πλέον βιώσιμη;»	47
Διάγραμμα 5.19. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η κατάσταση στην ελληνική οικονομία θα ήταν καλύτερη αν η χώρα είχε βγει από το ευρώ;»	48
Διάγραμμα 5.20. Απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης είναι ορατές ακόμα και σήμερα;»	49

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Απαντήσεις ανά ηλικία στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αναγκαία;»	49
Πίνακας 2. Απαντήσεις ανά θέση εργασίας στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι η κατάσταση στην ελληνική οικονομία θα ήταν καλύτερη αν η χώρα είχε βγει από το ευρώ;»	50
Πίνακας 3. Απαντήσεις ανά θέση εργασίας στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι η εκτεταμένη φοροδιαφυγή έπαιξε ρόλο στην οικονομική κρίση;»	50
Πίνακας 4. Απαντήσεις ανά ηλικία στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αναγκαία;»	51
Πίνακας 5. Απαντήσεις ανά ηλικία στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν κοινωνικά δίκαια;»	51
Πίνακας 6. Απαντήσεις ανά ηλικία στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η κατάσταση στην ελληνική οικονομία θα ήταν καλύτερη αν η χώρα είχε βγει από το ευρώ;»	52
Πίνακας 7. Απαντήσεις και ανά εκπαιδευτικό επίπεδο στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα συνέβαλε στην οικονομική κρίση;»	52
Πίνακας 8. Απαντήσεις και ανά εκπαιδευτικό επίπεδο στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα συνέβαλε στην οικονομική κρίση;»	58

Συντομογραφίες και Ακρωνύμια

Α.Ε.Π. (Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν)

Ο.Ν.Ε. (Οικονομική Νομισματική Ένωση)

Η.Π.Α. (Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής)

ΕΛΣΤΑΤ (Ελληνική Στατιστική Αρχή)

CDO (Collateralized Debt Obligation)

Α.Δ.Ε.Δ.Υ. (Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων)

Φ.Π.Α. (Φόρος Προστιθέμενης Αξίας)

Δ.Ε.Κ.Ο. (Δημόσιες Επιχειρήσεις Και Οργανισμοί)

PSI (Private Sector Involvement)

Τ.Α.Ι.Π.ΕΔ (Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου)

ΕΝ.Φ.Ι.Α. (Ενιαίος Φόρος Ιδιοκτησίας Ακινήτων)

1. Εισαγωγή

Στη δεκαετία του 2000 και μέχρι το 2008 κυριάρχησε η αλματώδης οικονομική ανάπτυξη, τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως. Μετά το ξέσπασμα όμως της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης η Ελλάδα βρέθηκε σε αδυναμία εξυπηρέτησης του χρέους της και στράφηκε προς τους διεθνείς της εταίρους για να καλύψει τις ανάγκες χρηματοδότησής της. Για να καλυφθεί αυτή η χρηματοδότηση απαιτήθηκε μια δημοσιονομική προσαρμογή της χώρας, η οποία ήρθε κυρίως μέσω των τριών γνωστών προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής των ετών 2010, 2012 και 2015. Έτσι σηματοδοτήθηκε μια νέα εποχή για τη χώρα με ποικιλία επιπτώσεων τόσο στην οικονομία όσο και στην κοινωνία.

Η έλλειψη δυνατότητας εξυπηρέτησης του χρέους της Ελλάδας τείνει να είναι ένα επαναλαμβανόμενο γεγονός, καθώς το 2010 ήταν η τέταρτη φορά που συνέβη από σύνθεσης του ελληνικού κράτους. Σύμφωνα με τους (Reinhart & Trebesch, 2015) ο συνεχιζόμενος εξωτερικός δανεισμός τα τελευταία 200 χρόνια έπαιξε κεντρικό ρόλο στις συνεχόμενα επεισόδια χρεοκοπίας της Ελλάδας, καθώς και στη σημερινή δυσχερή της θέση. Τονίζουν επίσης ότι οι συνέπειες των κύκλων άνθησης – κατάρρευσης του εξωτερικού δανεισμού ήταν, εκτός από οικονομικές αλλά και πολιτικές, καθώς δημιουργήθηκαν παρατεταμένες περίοδοι υψηλής πολιτικής παρέμβασης από το εξωτερικό.

Ο σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι να εξεταστούν τα αίτια που οδήγησαν στη νέα κρίση χρέους της Ελλάδας, να παρουσιαστούν συνολικά οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν καθώς και να παρουσιαστούν οι συνέπειες αυτών. Επίσης, να υπάρξει μια καταγραφή των απόψεων ενός ευρέος κύκλου Ελλήνων όσον αφορά τα αίτια και τα αποτελέσματα της κρίσης.

Τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής που δημιουργήθηκαν για τη στήριξη της ελληνικής οικονομίας, λόγω των αστοχιών τους, οδήγησαν σε ακόμη μεγαλύτερη ύφεση και σε μια πτώση πολλών δεικτών ποιοτικής διαβίωσης της πλειοψηφίας των κατοίκων της χώρας.

Μετά από μελέτη των εκτεταμένων βιβλιογραφικών αλλά και ηλεκτρονικών πηγών που υπάρχουν για το θέμα που πραγματεύεται η εργασία θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε συμπερασματικά τα δεδομένα που προκύπτουν. Η εργασία χωρίζεται στο θεωρητικό και στο ερευνητικό μέρος της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια παρουσίαση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008. Υπάρχει αναφορά στα αίτιά της, τη διαχρονική της εξέλιξη και στα μέτρα που πάρθηκαν για την αντιμετώπισή της.

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την εξέλιξη της ελληνικής κρίσης χρέους με έτος έναρξης το 2010. Εξετάζονται οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή και το χρονικό της έναρξής της.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα αναλυθούν τα δημοσιονομικά μέτρα των τριών προγραμμάτων δανεισμού της Ελλάδας από τους εταίρους της και θα γίνει μια αναφορά στα αποτελέσματα των μέτρων αυτών καθώς και της γενικότερης ύφεσης σε οικονομικό και σε κοινωνικό επίπεδο.

Το πέμπτο κεφάλαιο αφορά μια έρευνα για τις απόψεις ατόμων του ιδιωτικού τομέα για τα αίτια της οικονομικής κρίσης της Ελλάδας καθώς και για τις συνέπειες που βίωσαν ή βιώνουν.

2. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008

2.1. Εισαγωγή

Έχει καταστεί σύνηθες πλέον η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 να ταυτίζεται με την κατάρρευση μιας εκ των μεγαλύτερων επενδυτικών τραπεζών των Η.Π.Α. της Lehman Brothers. Μετά από 158 χρόνια συνεχούς λειτουργίας και αφού είχε περάσει έναν εμφύλιο πόλεμο, τη μεγάλη ύφεση του 1929, δύο Παγκοσμίους πολέμους καθώς και όλες τις υπόλοιπες οικονομικές κρίσεις, αναγκάστηκε να κηρύξει πτώχευση στις 15 Σεπτεμβρίου του 2008. Σίγουρα, ήταν ένα γεγονός που συγκλόνισε τον κόσμο, καθώς σηματοδοτούσε την έναρξη μιας νέας εποχής, γεμάτη οικονομική ανασφάλεια (Βαρουφάκης, Γ. κ.ά. 2011). Οι προϋποθέσεις, όμως, για να φτάσει η παγκόσμια οικονομία σε αυτό το σημείο, γεννήθηκαν κάποιες δεκαετίες πιο πριν. Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε το πως δημιουργήθηκαν αυτές οι προϋποθέσεις, τα γεγονότα της περιόδου της οικονομικής κρίσης καθώς και τις παγκόσμιες επιπτώσεις της στον χρηματοπιστωτικό τομέα.

2.2. Η μεταπολεμική παγκόσμια οικονομία έως και το 1971

Με νωπά τα τραύματα από τη Μεγάλη Ύφεση του 1929 και με τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο να φτάνει στο τέλος του, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, καθώς και γενικότερα η παγκόσμια οικονομία, βρέθηκε με το δολάριο να είναι πλέον το μοναδικό ουσιαστικά μετατρέψιμο νόμισμα. Μετά την επιστροφή των ενόπλων της δυνάμεων δεν θα υπήρχε πλέον κάποιος να απορροφήσει τα πλεονάσματα των αμερικανικών εργοστασίων και αγρών.

Δημιουργήθηκε ένα σχέδιο με στόχο την σταθερότητα της παγκόσμιας οικονομίας και τη μείωση της πιθανότητας εκδήλωσης μιας κρίσης όπως αυτής του 1929. Στόχος ήταν το δολάριο να συνεχίσει να είναι το παγκόσμιο κεντρικό νόμισμα, όντας και το μόνο ανταλλάξιμο με χρυσό. Επίσης, θα υπήρχε μία εξαγωγή κεφαλαίων από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής προς Ευρωπαϊκές Χώρες (κυρίως Γερμανία), αλλά και την Ιαπωνία, καθώς και μια ύπαρξη εμπορικών πλεονασμάτων προς τις χώρες αυτές.

Για την αποτροπή ενός πολέμου νομισμάτων σε περίπτωση κάποιας οικονομικής κρίσης αλλά και για κάποια καλύτερη προβλεψιμότητα των ισοτιμιών, δημιουργήθηκε το σύστημα Bretton Woods. Τον Ιούλιο του 1944 αντιπρόσωποι από σαράντα τέσσερα (44) κράτη δημιούργησαν αυτό το νέο νομισματικό σύστημα. Οι συνολικά 730 αντιπρόσωποι συμφώνησαν να ιδρύσουν

δύο καινούργια θεσμικά όργανα. Το πρώτο ήταν το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), το οποίο θα ήταν υπεύθυνο για την παρακολούθηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών και θα δάνειζε αναγκαία αποθεματικά νομίσματα σε χώρες με ελλείματα στο ισοζύγιο πληρωμών τους. Το δεύτερο όργανο ήταν η Διεθνής Τράπεζα Ανασυγκρότησης, η οποία σήμερα είναι γνωστή ως Παγκόσμια Τράπεζα, η οποία θα ήταν υπεύθυνη για την παροχή οικονομικής βοήθειας για την ανοικοδόμηση των χωρών μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο αλλά και την οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών. Υπήρξε συμφωνία μεταξύ των χωρών για την διατήρηση των νομισμάτων τους σταθερά μεν αλλά προσαρμόσιμα (εντός ενός εύρους 1%) σε σχέση με το δολάριο, ενώ η αξία του δολαρίου καθορίστηκε σε σχέση με το χρυσό στα 35 δολάρια ανά ουγκιά (Federal Reserve History, 2013).

Το προαναφερόμενο σχέδιο για περίπου είκοσι χρόνια έφερε μια περίοδο ανάπτυξης. Στη συνέχεια όμως και μέσα στη δεκαετία του 1960, υπήρξε μια αποσταθεροποίηση εξαιτίας δύο παραγόντων οι οποίοι προέκυψαν από την κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής στο οικονομικό παγκόσμιο στερέωμα.

Αρχικά, υπήρχε μια ολοένα μειωμένη ανταγωνιστικότητα των αμερικανικών πολυεθνικών σε σχέση με τις αντίστοιχες διεθνείς, καθώς οι δεύτερες επένδυναν στην τεχνολογία και στη δημιουργία ελκυστικότερων αγαθών για να καλύψουν την μικρότερη ισχύ που διέθεταν. Όμως, το σχέδιο απαιτούσε την πλεονασματικότητα του εμπορικού ισοζυγίου των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής και αυτό είχε γίνει πλέον ελλειμματικό (Βαρουφάκης, κ.ά., 2011).

Εξαιτίας του μεγάλου κόστους του πολέμου στο Βιετνάμ αλλά και του προγράμματος “Great Society” (Wikipedia Great Society, 1964), του προέδρου Lyndon B. Johnson, η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής αύξησε το δημόσιο χρέος της καθώς αναγκάστηκα να εκτυπώσει περισσότερα δολάρια. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η αύξηση της προσφοράς δολαρίων παγκοσμίως, συνέπεια του εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών των Η.Π.Α. με άλλες χώρες (Emery K., 1993).

Φτάνουμε στο 1966, με τις ξένες κεντρικές τράπεζες και κυβερνήσεις να κατέχουν πλέον 14 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ οι Η.Π.Α. κατείχαν μόνο 13,2 δισεκατομμύρια δολάρια σε απόθεμα χρυσού. Από αυτά τα αποθέματα, μόνο τα 3,2 δισεκατομμύρια δολάρια ήταν σε θέση να καλύψουν τα ξένα αποθέματα, καθώς τα υπόλοιπα 10 δισεκατομμύρια έπρεπε να καλύψουν τα εγχώρια (International Monetary Fund, Retrieved April, 2024). Εξαιτίας αυτού, άρχισε μια παγκόσμια ανησυχία ως προς το αν το δολάριο θα συνεχίσει να είναι μετατρέψιμο σε χρυσό όπως οριζόταν μέχρι τότε σε συνέπεια μια ολοένα και μεγαλύτερη ζήτηση μεταστρεψιμότητας

των κατεχόμενων δολαρίων παγκοσμίως σε χρυσό από τις Η.Π.Α. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ο τότε πρόεδρος των Η.Π.Α. Richard Nixon, στις 15 Απριλίου του 1971 να άρει την μετατρεψιμότητα αυτή μέσω της κατάργησης του συστήματος Bretton Woods.

2.3. Η παγκόσμια οικονομία από το 1971 και πριν την οικονομική κρίση

Μετά την κατάργηση του συστήματος Bretton Woods οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής βρίσκονται πλέον με ένα πολύ σημαντικό δίλημμα. Αναφερθήκαμε στην προηγούμενη υποενότητα στα εμπορικά ελλείμματα που αντιμετώπιζαν. Εκτός όμως από αυτά είχαν και συνεχή ελλείμματα στους προϋπολογισμούς. Συνεπώς είτε θα έπρεπε να τα μειώσουν είτε να βρουν κάποιον τρόπο για να τα καλύπτουν.

Οι Η.Π.Α. διάλεξαν μια επιθετική προσέγγιση διαλέγοντας να αυξήσουν και τα δύο ελλείμματά τους. Κάποιος όμως έπρεπε να πληρώσει για τις δαπάνες αυτές του αμερικανικού κράτους. Αυτές προφανώς θα ήταν οι υπόλοιπες χώρες.

Για να γίνει αυτό, όμως, οι Η.Π.Α. έπρεπε να δημιουργήσουν και τις κατάλληλες συνθήκες για την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους, με στόχο την εισροή κεφαλαίων προς αυτές. Αυτό το καταφέρανε μέσω της μεγάλης αύξησης των επιτοκίων, της μείωσης του κόστους δαπανών καθώς το αμερικανικό κράτος στράφηκε σε εταιρίες επί αμερικανικού εδάφους και της μείωσης του κόστους παραγωγής μέσω της μη αύξησης των μισθών.

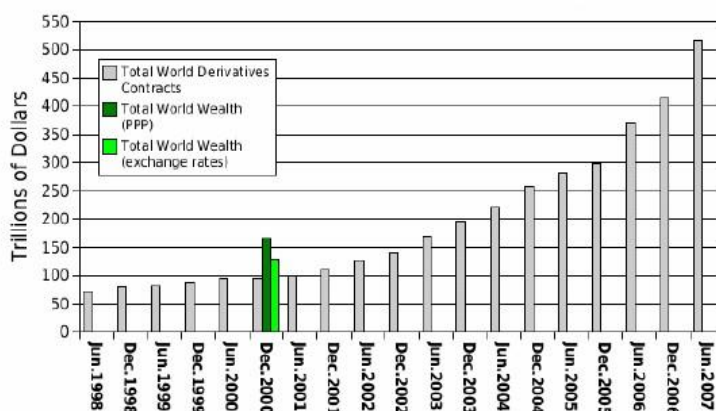
Όλα αυτά προκάλεσαν μια άνοδο της χαμμένης ανταγωνιστικότητας των Η.Π.Α. σε σχέση με τις άλλες χώρες και μια τεράστια εισροή κεφαλαίων από την Ευρώπη, τις αραβικές χώρες και την Ιαπωνία προς τη Νέα Υόρκη. Με τα νέα δεδομένα οι Η.Π.Α. πλέον δεν είχαν κάποιον λόγο να ανησυχούν για τα ελλείμματά τους αλλά έψαχναν τρόπο διαχείρισης αυτού του τεράστιου όγκου εισερχόμενου χρήματος με απώτερο στόχο να το αυξήσουν. Χαρακτηριστικό είναι ότι φτάσαμε σε ένα σημείο που η μεταβίβαση κεφαλαίων από τις υπόλοιπες χώρες προς τις Η.Π.Α. έφτασε τα 5 δισεκατομμύρια δολάρια καθημερινά.

Το παγκόσμιο σκηνικό είχε πλέον αλλάξει. Η κατάργηση του συστήματος Bretton Woods έκανε την παγκόσμια οικονομία να συμπεριφέρεται εντελώς διαφορετικά σε σχέση με πριν το 1971.

Μπορεί ο υπόλοιπο κόσμος να πλήρωνε εθελοντικά τα ολοένα αυξανόμενα ελλείμματα των Η.Π.Α., στέλνοντάς της δισεκατομμύρια καθημερινά, οι ίδιοι οι Αμερικανοί πολίτες όμως,

έβλεπαν τους μισθούς τους να μειώνονται, ενώ η οικονομία του πλούτιζε. Αυτό, όμως εξηγήσαμε, έγινε με στόχο τη μείωση του εργατικού κόστους. Η αμερικανική οικονομία είχε από τη μια να διαχειριστεί τεράστιο όγκο κεφαλαίων αλλά από την άλλη και το μεγάλο κύμα χρεών καθώς οι πολίτες της αναγκάστηκαν να δανειστούν, βάζοντας εγγύηση τα σπίτια τους για να καλύψουν ένα μέρος της χαμένης αγοραστικής τους δύναμης.

Ένα μέρος αυτού του όγκου κεφαλαίων χρησιμοποιήθηκε από τη Wall Street, στην αγορά ακινήτων. Αυτό έγινε μέσω της μαζικής παροχής στεγαστικών δανείων. Οπότε βρισκόμαστε σε ένα σημείο που ενώ οι μισθοί των Αμερικανών πολιτών παραμένουν στην καλύτερη σταθεροί, τα δάνειά τους αυξάνονται. Συνέπεια αυτού ήταν η αύξηση των τιμών των σπιτιών. Η αύξηση των κερδών του χρηματοπιστωτικού τομέα μέσω της μεταφοράς των χρεών των πολιτών σε παράγωγα έφερε την ίδια την αξία των παραγώγων στα 670 τρισεκατομμύρια δολάρια το 2007 με το παγκόσμιο εισόδημα να βρίσκεται στα 85 τρισεκατομμύρια δολάρια. Προς χάριν σύγκρισης, έξι χρόνια πριν, η αξία των παραγώγων βρισκόταν στα 85 τρισεκατομμύρια δολάρια, ενώ το παγκόσμιο εισόδημα ήταν 49 τρισεκατομμύρια δολάρια (Βαρουφάκης κ.ά., 2011).

Διάγραμμα 2.1. Παγκόσμιο εισόδημα και ύψος παραγώγων παγκοσμίως 1998- Ιούνιος 2007

Πηγή: Wikipedia

Παρατηρούμε στο διάγραμμα την πολύ μεγάλη ποσοστιαία αύξηση του ύψους των παραγώγων στη δεκαετία του 2000.

Η διαφορά μεταξύ του παγκόσμιου εισοδήματος και της συνολικής αξίας των παραγώγων ήταν πια πολύ μεγάλη και ένα σημαντικό πρόβλημα στην ομαλότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

2.4. Η έναρξη της οικονομικής κρίσης

Κατά την περίοδο 2002-2007, η μέση παγκόσμια ανάπτυξη ήταν η υψηλότερη των τελευταίων 40 ετών. Μάλιστα, το ύψος της ετήσιας παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας το 2007 έφτιασε τα 56 τρισεκατομμύρια δολάρια, το οποίο ήταν κατά 23,9% υψηλότερο από το 2000. Το μεγαλύτερο κομμάτι παράγονταν στην τότε Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 χωρών με τις Η.Π.Α. να έρχονται δεύτερες και τις άλλες χώρες να ακολουθούν. Η γενική αίσθηση που επικρατούσε ήταν αυτή της υπέρμετρης αισιοδοξίας.

Η μεγάλη παγκόσμια ανάπτυξη σε αυτό το διάστημα οφείλονταν σε ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό στον Χρηματοοικονομικό τομέα, ο οποίος παρουσίαζε ολοένα και μεγαλύτερα έσοδα. Πλέον είχε ξεπεράσει τα όρια λειτουργίας τους ως ένας απλός διαμεσολαβητικός μηχανισμός και μετά την πληθώρα καταργήσεων ρυθμιστικών πλαισίων γύρω από αυτόν τις τελευταίες δεκαετίες ο έλεγχος πάνω του από τις εθνικές κυβερνήσεις ήταν μικρός. Οι μισθοί στη Wall Street ακόμα και για νεοεισερχόμενους στον κλάδο ήταν ιδιαίτερος παχυλοί με τους καθηγητές Λογιστικής και Χρηματοοικονομικών να είναι από τους πιο καλοπληρωμένους στον κλάδο της εκπαίδευσης (Χαρδούβελης, 2009).

Με τον έλεγχο των εποπτικών αρχών να είναι μικρός, ο χρηματοπιστωτικός τομέας βρέθηκε σε μια θέση στην οποία αναλάμβανε πλέον μεγάλα ρίσκα, χωρίς να υπάρχει η σωστή αντίληψη για τους κινδύνους που αυτά εμπεριείχαν. Τον όποιο μικρό έστω, σκεπτικισμό υπήρχε για το μοντέλο αυτού του τρόπου ανάπτυξης έφερε στην επιφάνεια η οικονομική κρίση με αφετηρία το 2007 που ξεκίνησε από την αγορά στεγαστικών δανείων των Η.Π.Α. Η συγκεκριμένη αγορά είχε μεγαλώσει πολύ, βασιζόμενη σε δάνεια χαμηλής πιστοληπτικής αξιολόγησης (Subprime mortgages), παρασύροντας και τις τιμές των ακινήτων προς τα πάνω. Χαρακτηριστικά, η αύξηση αυτή, σε αυτό το διάστημα, άγγιζε το 125% (Βαρουφάκης κ.ά., 2011).

Το επιτόκιο της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των Η.Π.Α. από το 2004 έως το 2006 αυξήθηκε από το 1% στο 5,25% (Forbes, 2024). Η αλματώδης άνοδος της αγοράς στεγαστικών δανείων αναγκαστικά επιβραδύνθηκε με συνέπεια το σταμάτημα της ανόδου των τιμών των κατοικιών.

Όσο τα επιτόκια ανέβαιναν τόσο αυξάνονταν και οι πιθανότητες χρεοκοπίας των δανείων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων ήταν πλέον κομμάτι δόμησης διάφορων CDOs.

Ένα Collateralized Debt Obligation (CDO) είναι ένα σύνθετο δομημένο χρηματοοικονομικό προϊόν που υποστηρίζεται από μια ομάδα δανείων και άλλων περιουσιακών στοιχείων και πωλείται σε θεσμικούς επενδυτές. Το συγκεκριμένο προϊόν γνώρισε μεγάλη αύξηση τη δεκαετία του 2000, καθώς οι εκδότες άρχισαν να χρησιμοποιούν τίτλους που εξασφαλιζόνταν από subprime mortgages. Οι πωλήσεις, μάλιστα, των CDOs, σχεδόν δεκαπλασιάστηκαν από το 2003 μέχρι το 2006 φτάνοντας τα 225 δισεκατομμύρια δολάρια (Investopedia, 2024).

Το 2007 ήταν η χρονιά κατά την οποία ένα μεγάλο κομμάτι των συμβολαίων των στεγαστικών δανείων subprime θα ανανεώνονταν με τα νέα υψηλότερα επιτόκια αγοράς. Ο οίκος Fitch, τον Δεκέμβριο του 2006, προειδοποίησε για την πιθανότητα προβλήματος πληρωμής των δανείων αυτών. Το πρώτο εξάμηνο του 2007 αρχίζουν πλέον να φαίνονται τα πρώτα αυτά σημάδια αλλαγής του σκηνικού με τη βρετανική τράπεζα HSBC να ανακοινώνει απομείωση ύψους 10,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Μέσα στο συγκεκριμένο διάστημα η New Century Financial, στεγαστική τράπεζα των Η.Π.Α. καταθέτει αίτηση πτώχευσης, ενώ ακόμα και η Bear Stearns αναγκάστηκε να πριμοδοτήσει με 3,2 δισεκατομμύρια δολάρια δικό της hedge fund εξαιτίας των μεγάλων απωλειών που εμφάνιζε πλέον την υψηλή επένδυσή του σε στεγαστικά δάνεια subprime.

2.5. Η εξέλιξη και κορύφωση της οικονομικής κρίσης

Τον Ιούλιο του 2007, οι ανακοινώσεις των δύο γνωστών Οίκων αξιολόγησης Moody's και Standard & Poor's με τις οποίες έκαναν γνωστή την πρόθεσή τους να εξετάσουν ξανά προηγούμενες υψηλές βαθμολογήσεις μιας σειράς από δάνεια subprime έφερε αναστάτωση στις αγορές. Με τον Οίκο αξιολόγησης Fitch να ακολουθεί, αρκετά χρηματοοικονομικά προϊόντα που βασίζονταν σε αυτού του τύπου τα δάνεια υποβαθμίστηκαν κατά αρκετές μονάδες. Καθώς αυτό δεν ήταν κάτι το συνηθισμένο η αβεβαιότητα στις αγορές μεγάλωσε.

Στις αρχές του επόμενου μήνα οι εξελίξεις πλέον ήταν ραγδαίες. Με τους δανειολήπτες των στεγαστικών δανείων να αδυνατούν να είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις τους ως προς τις αμερικανικές τράπεζες, εκείνες βλέπουν τη ρευστότητά τους να καταρρέει. Ως συνέπεια αυτού, οι αμερικανικές τράπεζες δυσκολεύονται να είναι συνεπείς και αυτές με τη σειρά τους στις πληρωμές των τοκομεριδίων και των CDOs ως προς τις ευρωπαϊκές τράπεζες, καθώς αυτές

είχαν επενδύσει σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό. Στις 9 Αυγούστου, η γαλλική επενδυτική τράπεζα BNP ενημερώνει τους επενδυτές ότι θα είναι αδύνατη η ανάκτηση κεφαλαίων από δύο από τα αμοιβαία κεφάλαιά της, καθώς δεν είναι δυνατή η αποτίμηση των περιουσιακών στοιχείων τους, εξαιτίας της έλλειψης ρευστότητας στην αγορά. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα προσπαθώντας να αντιμετωπίσει το πρόβλημα, αντλεί 95 δισεκατομμύρια ευρώ για την τραπεζική αγορά. Τις επόμενες μέρες θα προσθέσει άλλα 108,7 δισεκατομμύρια ευρώ. Η ομοσπονδιακή τράπεζα των Η.Π.Α. κατεβάζει το επιτόκιο με το οποίο δανείζει τις τράπεζες κατά μισή ποσοστιαία μονάδα φτάνοντάς το στο 5,75% (BBC, 2009).

Με τα επιτόκια ενδοτραπεζικού δανεισμού να ανεβαίνουν συνεχώς, καθώς οι τράπεζες ήταν πλέον αβέβαιες ως προς το ύψος των κεφαλαιακών τους αναγκών, αυτά φτάνουν στο υψηλότερό τους σημείο από τον Δεκέμβριο του 1998. Ουσιαστικά, οι τράπεζες είχαν σταματήσει πλέον να δανείζουν η μία στην άλλη. Καθώς η αγορά στεγαστικών δανείων subprime πάγωσε, πολλές εταιρίες, τράπεζες και άλλοι που είχαν χρηματοδοτήσει την επένδυσή τους στη συγκεκριμένη αγορά με βραχυχρόνιο δανεισμό αναγκάστηκαν να πουλήσουν περιουσιακά στοιχεία. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να πέσουν οι τιμές πολλών από αυτά.

Στη Βρετανία, στις 13 Σεπτεμβρίου 2007, γίνεται η αποκάλυψη ότι η Northern Rock έλαβε έκτακτη χρηματοδότηση από την Τράπεζα της Αγγλίας. Η συγκεκριμένη τράπεζα είχε βραχυπρόθεσμα δάνεια στις αγορές χρήματος, ενώ είχε δανείσει μακροπρόθεσμα για υποθήκες ακινήτων. Έτσι, βρέθηκε περισσότερο εκτεθειμένη, καθώς τα βραχυπρόθεσμα επιτόκια είχαν αυξηθεί πάνω από τα μακροπρόθεσμα. Πέντε μέρες μετά η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των Η.Π.Α. μείωσε το βασικό της επιτόκιο στα επίπεδα του 475%.

Μέσα στον Οκτώβριο, η ελβετική τράπεζα UBS ανακοινώνει απώλειες, εξαιτίας επενδύσεων σε sub-prim προϊόντα ύψους 3,4 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Ο διευθύνων σύμβουλος αλλά και ο πρόεδρος της τράπεζας αναγκάζονται να παραιτηθούν. Στις Η.Π.Α. η Merrill Lynch αποκαλύπτει την έκθεσή της σε επισφαλή χρέη ύψους 79 δισεκατομμυρίων δολαρίων με τον επικεφαλής της να παραιτείται, ενώ οι δηλωμένες ζημιές της Citigroup μέσα σε ένα εξάμηνο ανήλθαν στα 40 δισεκατομμύρια δολάρια.

Προς το τέλος του έτους 2007, είχαμε την ανακοίνωση από την αμερικανική κυβέρνηση για την στήριξη προς τους ιδιοκτήτες ακινήτων οι οποίοι αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο κατάσχεσης. Επίσης, συντονίζεται μια δράση από πέντε κορυφαίες τράπεζες σε όλο τον κόσμο για την χορήγηση δανείων προς τις τράπεζες. Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των Η.Π.Α. διέθεσε 20

δισεκατομμύρια δολάρια στις μεγάλες τράπεζες, ενώ στις αρχές του επόμενου έτους προέβη και στη μεγαλύτερη μείωση επιτοκίων της τελευταίας 25ετίας κατά 0,75% με αυτό να διαμορφώνεται στο 3,5%. Από τη μεριά της η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα διέθεσε 500 δισεκατομμύρια δολάρια για την στήριξη των τραπεζών στη διάρκεια των Χριστουγέννων. Εξαιτίας αυτών των μέτρων υπήρξε μία προσωρινή πτώση των τιμών των διατραπεζικών επιτοκίων.

Στις αρχές του 2008 η ανησυχία πλέον μεταφέρεται στις εταιρίες ασφάλισης ομολόγων. Καθώς οι πιστωτικές συνθήκες δυσκολεύουν, η παγκόσμια ανησυχία για την οικονομία μεγαλώνει και η ανάπτυξη αναμένεται ότι θα πληγεί.

Τον Μάρτιο του ίδιου έτους, η κρίση φάνηκε να μεγαλώνει. Μία από τις μεγαλύτερες επενδυτικές τράπεζες των Η.Π.Α., η Bear Stearns εξαγοράστηκε από έναν ανταγωνιστή της, την JP Morgan Chase για μόλις 1,1 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ ένα χρόνο πριν η απαίτηση της ήταν 18 δισεκατομμύρια δολάρια. Για να γίνει όμως η εξαγορά αυτή υπήρξε επιπλέον χρηματοδότηση από την Ομοσπονδιακή Τράπεζα των Η.Π.Α. ύψους 30 δισεκατομμυρίων δολαρίων.

Τον Απρίλιο, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ.) είχε κάνει μια πιθανή αποτίμηση του μεγέθους των πιθανών απωλειών από την πιστωτική κρίση και είχε δηλώσει ότι αυτές μπορεί και να ξεπεράσουν το 1 τρισεκατομμύριο δολάρια, καθώς οι απώλειες εξαπλώνονταν και σε άλλους τομείς. Στο ίδιο διάστημα έχουμε όμως και επιτυχημένες αυξήσεις κεφαλαίων μεγάλων τραπεζών, όπως η Royal Bank of Scotland, η UBS και η Barclays. Η Τράπεζα της Αγγλίας, από τη μεριά της, ανακοίνωσε ένα σχέδιο ανταλλαγής επικίνδυνων χρεών δανείων με ασφαλή κρατικά ομόλογα, ύψους 50 δισεκατομμυρίων λιρών.

Οι δύο μεγαλύτεροι δανειστές στεγαστικών δανείων στις Η.Π.Α. το καλοκαίρι του 2008 ήταν η Fannie Mae και η Freddie Mac. Το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα οι δύο ημικρατικοί οργανισμοί κατείχαν ή ήταν εγγυητές δανείων αξίας περίπου 5 τρισεκατομμυρίων δολαρίων και πλέον δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν την αναγκαία χρηματοδότηση από την αγορά. Η FED προέβη σε έκτακτη χρηματοδότηση ύψους 300 δισεκατομμυρίων δολαρίων, η οποία δεν ήταν εν τέλη αρκετή, με τις δύο τράπεζες να διασώζονται από την αμερικανική κυβέρνηση στις 7 Σεπτεμβρίου.

Η χρεοκοπία της Lehman Brothers στις 15 Σεπτεμβρίου μείωσε ακόμη περισσότερο την όποια εμπιστοσύνη υπήρχε στην διατραπεζική αγορά και έφερε ένα ντόμινο εξελίξεων. Την ίδια μέρα

η Merrill Lynch εξαγοράζεται από την Bank of America. Η Lehman Brothers αλλά και η Merrill Lynch ήταν δύο από τις μεγαλύτερες επενδυτικές τράπεζες του κόσμου τότε. Η AIG κρατικοποιείται ενώ η Goldman Sachs και η Morgan Stanley μετατρέπονται σε εμπορικές για να έχουν την δυνατότητα απρόσκοπτης χρηματοδότησης από τη FED. Παρόμοιες καταστάσεις βίωσε το ίδιο διάστημα και η Ευρώπη με συνεχείς κρατικοποιήσεις και συγχωνεύσεις τραπεζών. Οι δείκτες των χρηματιστηρίων σημείωσαν σημαντική πτώση.

Οι κυβερνήσεις ήξεραν πλέον ότι έπρεπε να παρέμβουν δυναμικά. Στις Η.Π.Α. δημιουργήθηκε το Troubled Asset Relief Program (TARP), συνολικού ύψους 700 δισεκατομμυρίων δολαρίων για την αγορά τοξικών προϊόντων από τις τράπεζες.

Στην Ευρώπη, πολλές χώρες ανακοινώνουν αύξηση του ορίου εγγύησης των καταθέσεων, ενώ συνεχίζονται οι μειώσεις επιτοκίων.

Για να αλλάξει η κατάσταση, έπρεπε να υπάρξει ανάκτηση της χαμένης εμπιστοσύνης στο τραπεζικό σύστημα. Αυτό ξεκίνησε να γίνεται με τη δημοσιοποίηση τον Μάιο του 2009 από την αμερικανική κυβέρνηση των αποτελεσμάτων ασκήσεων προσομοίωσης ακραίων καταστάσεων αμερικανικών τραπεζών. Οι ίδιες ασκήσεις προσημείωσης πραγματοποιήθηκαν και για την Ευρώπη και τα αποτελέσματα που ανακοινώθηκαν τον Ιούλιο του 2010 ήταν θετικά.

2.6. Τα αίτια της οικονομικής κρίσης

Σύμφωνα με τον Χαρδούβελη (2009), υπάρχουν δύο κατηγορίες παραγόντων που έπαιξαν ρόλο στο να συμβεί η οικονομική κρίση, οι μικροοικονομικοί και οι χρηματοοικονομικοί. Παρακάτω θα αναφερθούν ανά κατηγορία.

2.6.1. Μακροοικονομικοί λόγοι εκδήλωσης της οικονομικής κρίσης

Στην αρχή του κεφαλαίου είδαμε πως τα υψηλά ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών των Η.Π.Α. τροφοδοτούνταν από τα αντίστοιχα υψηλά πλεονάσματα, κυρίως χωρών της Ασίας, όπως της Κίνας. Αυτό όμως προκάλεσε μία ανισορροπία ανάμεσα στις χώρες όσον αφορά στο διαφορετικό βαθμό αποταμίευσης και επένδυσης, καθώς υπήρξε μια μεγάλη μεταφορά κεφαλαίων από την Ασία προς τις Η.Π.Α. Εξαιτίας αυτών, οι Η.Π.Α. είχαν μεγάλη ρευστότητα αλλά και χαμηλά πραγματικά επιτόκια τα οποία άμβλυναν τις ήδη υπάρχουσες ανισορροπίες του χρηματοοικονομικού τομέα.

Οι τιμές των ακινήτων στις Η.Π.Α. βρίσκονταν σε μια ανοδική πορεία ακόμη από τα μέσα της δεκαετίας του 1993. Όμως, όταν η άνοδος αυτή σταμάτησε κάποια στιγμή, μέσα στο 2006 και στη συνέχεια άρχισε η κάθοδος, οι αγοραστές άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι η αξία του σπιτιού που αγόρασαν με δάνειο είχε πέσει κάτω από την αξία του ίδιου του δανείου, οπότε δεν τους συνέφερε να συνεχίσουν να πληρώνουν. Αυτό δημιούργησε μία «φούσκα» που έσπασε και η χρεοκοπία αυτή των αγοραστών των ακινήτων μεταφράστηκε και σε μειωμένες εισροές στα ταμεία των τιτλοποιημένων δανείων.

Υπήρξαν ακραίες συμπεριφορές εξαιτίας του δόγματος της αποτελεσματικής αγοράς σε συνδυασμό με τα χαμηλά επιτόκια. Η έλλειψη σωστής εκτίμησης των κινδύνων οδήγησε τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα με μια σειρά επενδύσεων πολύ υψηλού ρίσκου. Εκτός όμως από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και οι εποπτικές αρχές ήταν προσκολλημένες σε αυτό το δόγμα και υπήρξε μια συνεχής απορρύθμιση με την κατάργηση πολλών περιορισμών.

2.6.2. Χρηματοοικονομικοί λόγοι εκδήλωσης της οικονομικής κρίσης

Ένας από τους πιο γνωστούς λόγους είναι η αλματώδης άνοδος της αγοράς δανείων subprime, χωρίς να υπάρχει ο απαιτούμενος έλεγχος πιστωτικού κινδύνου, το οποίο οδήγησε και στην αύξηση των τιμών των κατοικιών.

Αναπτύχθηκε η αγορά κάποιων νέων πολύπλοκων χρηματοπιστωτικών τίτλων, όπως τα CDOs. Η τιμολόγησή τους όμως ήταν αρκετά δύσκολη επειδή ακριβώς λίγοι τους καταλάβαιναν σε βάθος. Επίσης οι βαθμολογίες τους ήταν ιδιαίτερος υψηλές, χωρίς όμως αντίκρισμα.

Δημιουργήθηκε μια νέα κερδοσκοπική κουλτούρα γένεσης προσόδων στον τραπεζικό τομέα. Καθώς οι αμοιβές των εμπλεκόμενων στελεχών συνδέονταν με βραχυχρόνια έσοδα, μειώθηκε κατά πολύ η διάθεση εξέτασης του αναλαμβανόμενου ρίσκου αλλά και των μακροχρόνιων επιδόσεων.

Οι μεγάλοι Οίκοι Αξιολόγησης βρέθηκαν στο επίκεντρο έντονης κριτικής εκείνο το διάστημα. Καταργήθηκαν για ανεπάρκεια αλλά και μεροληψία, καθώς αυτοί που πλήρωναν για την αξιολόγηση ενός τίτλου ήταν οι ίδιοι οι εκδότες του. Σε συνέχεια της κερδοσκοπικής κουλτούρας του τραπεζικού τομέα η μεγάλη κερδοφορία που απολάμβανε υπό τις αξιολογήσεις των τίτλων τους έκανε να αργήσουν να καταλάβουν το μέγεθος του προβλήματος.

Τέλος, μεγάλο ρόλο έπαιξε και η υψηλή μόχλευση των ιδρυμάτων. Οι επενδύσεις της εποχής βασίζονταν κυρίως σε βραχυχρόνιο δανεισμό. Όμως όταν οι τιμές των περιουσιακών

στοιχείων, πάνω στα οποία είχαν γίνει οι επενδύσεις, άρχισαν να πέφτουν, τότε οι αγορές τους αρνήθηκαν την ανανέωση αυτού του είδους χρηματοδότησης, καθώς αντιλήφθηκαν την κεφαλαιακή απώλεια των ιδρυμάτων. Αυτή η άρνηση νέου δανεισμού έπαιξε και τον κύριο λόγο στην επέκταση της κρίσης σε όλες τις χρηματοοικονομικές δραστηριότητες και στη συνέχεια στην πραγματική οικονομία.

3. Η ελληνική κρίση χρέους του 2010 και τα αίτιά της

3.1. Εισαγωγή

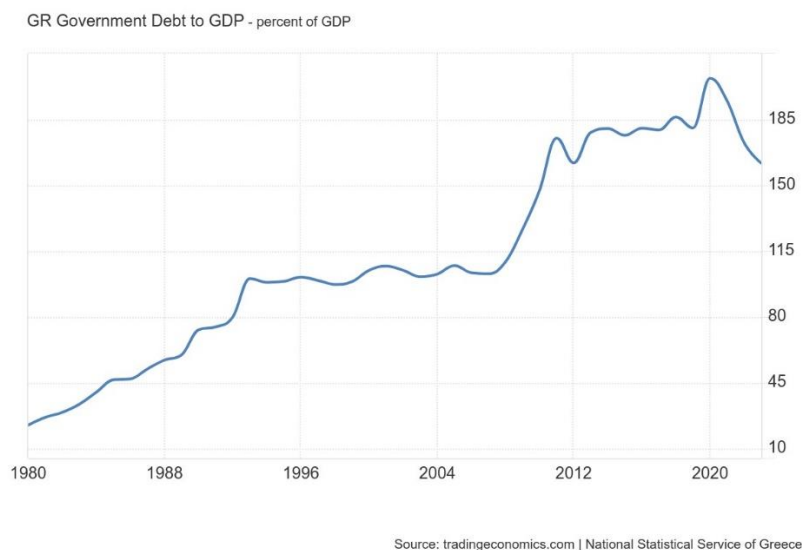
Η ελληνική οικονομική κρίση της προηγούμενης δεκαετίας ήταν κρίση χρέους, δηλαδή το ελληνικό κράτος μέσω της εκάστοτε κυβέρνησης έπρεπε συνεχώς να δανείζεται για να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του προϋπολογισμού, μέχρι που έφτασε σε ένα σημείο που πλέον δεν υπήρχε κάποιος διατεθειμένος να του δανείσει.

Η κατακόρυφη αύξηση του δημοσίου χρέους είχε ως έναρξη τη δεκαετία του 1980 και παρόλο που υπήρξε μια μείωση των δημοσιονομικών ανισορροπιών όταν η Ελλάδα εντάχθηκε στο ευρώ, οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις καθυστέρησαν μετά την ένταξη στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης, ενώ και τα όρια του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, όσο αφορά στα ελλείμματα ξεπεράστηκαν σταδιακά. Τα προβλήματα που είχε ο μηχανισμός είσπραξης εσόδων με την παράλληλη επέκταση των δημοσίων δαπανών έκαναν τη χώρα να μη μπορέσει να αντιδράσει στην παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 (Christodoulakis, 2015).

Στο κεφάλαιο αυτό θα κάνουμε μια αναδρομή στην εξέλιξη του ελληνικού χρέους αλλά και γενικά της ελληνικής οικονομίας διαχρονικά, με σκοπό να βρούμε τα αίτια που οδήγησαν στο κατώφλια των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής.

3.2. Η διαχρονική διόγκωση του ελληνικού δημοσίου χρέους

Για την αντιμετώπιση του προβλήματος του παγκόσμιου στασιμοπληθωρισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η ελληνική κυβέρνηση στις αρχές της νέας δεκαετίας του 1980 επέλεξε μια συγκεκριμένη δημοσιονομική πολιτική, σε μια προσπάθεια τόνωσης της οικονομίας, μέσω πολιτικών τεχνικής ώθησης της ζήτησης. Αυτό συνέβη μέσω γενναίων εισοδηματικών ενισχύσεων και στήριξη προβληματικών επιχειρήσεων με στόχο τη στήριξη της απασχόλησης. Το αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν το ιδιωτικό χρέος να μετατραπεί σε δημόσιο, μέσω συνεχόμενων χρόνιων δημοσιονομικών ελλειμμάτων χωρίς να υπάρξει η αναγκαία βελτίωση της προσφοράς. Καθώς όμως αυξήθηκε η ζήτηση, αναγκαστικά αυξήθηκαν οι εισαγωγές. Με τον δείκτη δραστηριότητας κολλημένο, τελικό αποτέλεσμα για την Ελλάδα ήταν ο στασιμοπληθωρισμός (Christodoulakis, 2015).

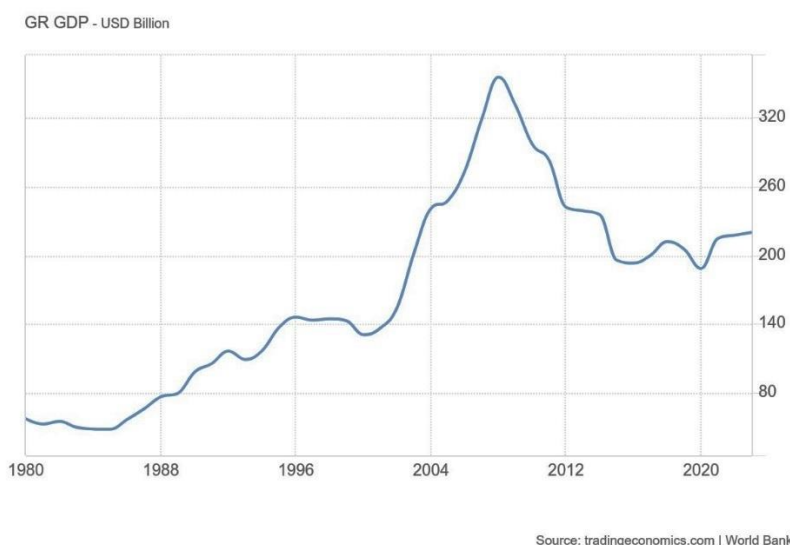

Διάγραμμα 3.1. Δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ 1980-2023

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Το 1980 το χρέος της ελληνικής κυβέρνησης είχε διαμορφωθεί στο 22,6% ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Α.Ε.Π.) Μέσα στα επόμενα χρόνια όμως υπερτριπλασιάστηκε με συνέπεια το 1990 να αγγίζει το 73,3% ως ποσοστό του Α.Ε.Π., ενώ το 1993 φτάνει το 100,5%. Εξαιτίας της προσπάθειας συγκράτησης των κακών οικονομικών δεικτών τα επόμενα χρόνια, λόγω της ένταξης στην Ο.Ν.Ε. το χρέος ως ποσοστό του Α.Ε.Π. σταθεροποιείται μέχρι και το 2008, καθώς σε αυτό το διάστημα υπήρξε μια μεγάλη αύξηση του ίδιου του μεγέθους Α.Ε.Π.

Στο διάγραμμα 3.2. παρατηρούμε ότι το Α.Ε.Π. από τα 130 δισεκατομμύρια δολάρια το 2000 έφτασε τα 355 δισεκατομμύρια δολάρια το 2008.

Διάγραμμα 3.2. Ελληνικό Α.Ε.Π. σε δισεκατομμύρια δολάρια 1980-2023

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

Το 2009 με την παγκόσμια οικονομική κρίση να βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη, το χρέος ανεβαίνει στο 126,7% του Α.Ε.Π. και πλέον τα σημάδια της επερχόμενης κρίσης χρέους ήταν εμφανή. Την επόμενη χρονιά θα ανέβη στο 147,5% του Α.Ε.Π., η οποία ήταν και η χρονιά της έναρξης της ελληνικής πλέον κρίσης. Τελικά, η καμπύλη του χρέους θα ξεπεράσει και το 200% το 2020 με την έναρξη της πανδημίας του κορονοϊού.

Το χρέος ως απόλυτο νούμερο σε δισεκατομμύρια ευρώ αυξάνεται συνεχώς σε όλο αυτό το διάστημα, με συνέπεια να φτάσει τα 350 δισεκατομμύρια ευρώ το 2010. Το «κούρεμα» του 2011 στα πλαίσια του δεύτερου προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, οδήγησε σε μια προσωρινή μείωσή του. Στη συνέχεια όμως, από το 2012 και μετά, συνέχισε να αυξάνεται και να φτάνει ξανά στα επίπεδα του 2011 στα χρόνια της πανδημίας (ΕΛΣΤΑΤ, 2024).

3.3. Η εξέλιξη των δημοσιονομικών των ελληνικών κυβερνήσεων

Το δημοσιονομικό έλλειμμα γενικά είχε μια καθοδική πορεία στην δεκαετία του 1990, και κυρίως στο διάστημα 1993 έως 1999, στα πλαίσια της προσπάθειας δημοσιονομικών προσαρμογής με στόχο την ένταξη της χώρας στην Ο.Ν.Ε. Στο διάστημα αυτό, χρησιμοποιήθηκε μια περιοριστική δημοσιονομική πολιτική με στόχο τον περιορισμό της φοροδιαφυγής αλλά και τη μεγέθυνση της φορολογικής βάσης. Τα μέτρα αυτά κατάφεραν να οδηγήσουν σε μια αποκλιμάκωση του δημοσιονομικού ελλείμματος (Αργείτης κ.ά., 2011).

Η εν τέλη είσοδος της χώρας στην Ο.Ν.Ε. αλλάζει τα τότε δεδομένα για τα ελλείμματα. Η Ελλάδα έχοντας εξασφαλίσει μια εύκολη και φτηνή πρόσβαση στις αγορές χρήματος παρασύρθηκε από τη γενικότερη ευφορία των υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης και αύξησε ξανά τα ελλείμματα της μέσω του δανεισμού.

Στο διάγραμμα 3.3. φαίνεται και μια άλλη τάση αύξησης των ελλειμάτων. Εάν εξαιρέσουμε το 1996 σε όλα τα άλλα έτη διεξαγωγής βουλευτικών εκλογών είχαμε διόγκωση των ελλειμάτων. Αξίζει να επισημανθεί αυτή η ύπαρξη του εκλογικού – δημοσιονομικού κύκλου.

Διάγραμμα 3.3. Έλλειμα γενικής κυβέρνησης (ως % του Α.Ε.Π.) και εκλογικός – δημοσιονομικός κύκλος 1988-2009.

Πηγή: AMECO

Στην περίπτωση της εξέτασης του πρωτογενούς ελλείματος, δηλαδή της διαφοράς λειτουργικών εσόδων και λειτουργικών εξόδων του κράτους χωρίς να συνυπολογίζεται οι τόκοι εξυπηρέτησης του ήδη υπάρχοντος χρέους η εικόνα παραμένει παρόμοια. Διαφοροποίηση υπάρχει μόνο το έτος 1990. Η εξέταση των πρωτογενών πλεονασμάτων / ελλειμάτων είναι σημαντική, καθώς έχει άμεση σχέση με την δημοσιονομική πολιτική της κυβέρνησης που βρίσκεται στην εξουσία τη συγκεκριμένη περίοδο, άσχετα με την πληρωμή τόκων για οικονομικών πολιτικών προηγούμενων κυβερνήσεων. Από στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ βλέπουμε ότι την περίοδο 1994-2002 υπήρξαν πρωτογενή πλεονάσματα.

Άρρηκτα συνδεδεμένη με την πορεία των δημοσιονομικών ελλειμμάτων είναι αυτή των εσόδων του κράτους. Η πορεία των εσόδων ως ποσοστό του Α.Ε.Π. είναι ανοδική στο δρόμο για την ένταξη στην Ο.Ν.Ε. με μια μικρή μείωση στη συνέχεια τη δεκαετία του 2000. Με την

ένταξη της χώρας όμως στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, παίρνοντας υπόψη την χρηματοδότηση από αυτά, αλλά και τα μέτρα που πάρθηκαν, υπήρξε μια πολύ σημαντική αύξηση, ξεκινώντας από το 2010.

Στο διάγραμμα 3.2. είδαμε τη μεγάλη αύξηση του Α.Ε.Π. της Ελλάδας τη δεκαετία του 2000 και αντίστροφα τη συρρίκνωσή του από το 2010 και μετά. Τα συνολικά έσοδα της ελληνικής κυβέρνησης σε δισεκατομμύρια αυξήθηκαν κατά πολύ τη δεκαετία του 2000 αλλά εξαιτίας της ταυτόχρονης μεγάλης μεγέθυνσης του Α.Ε.Π. τα έσοδα ως ποσοστό του Α.Ε.Π. μειώθηκαν. Αντίστροφη ήταν η κατάσταση την επόμενη δεκαετία, καθώς εξαιτίας της γενικευμένης ύφεσης της οικονομίας είχαμε μείωση των εσόδων σε δισεκατομμύρια ευρώ με παράλληλη συρρίκνωση του Α.Ε.Π. Επειδή όμως σαν ποσοστό το Α.Ε.Π. μειώθηκε περισσότερο, το ποσοστό εσόδων προς Α.Ε.Π. αυξήθηκε.

Για τον υπολογισμό του πρωτογενούς πλεονάσματος / ελλείματος χρησιμοποιούνται εκτός από τα έσοδα του κράτους και οι δαπάνες του. Αυτές ως ποσοστό του Α.Ε.Π. αυξάνονται σημαντικά από το 2008 και μετά, λόγω της προσπάθειας αποφυγής της ύφεσης αλλά ξεκινάνε να μειώνονται από το 2013 και μετά. Οι συνολικές δαπάνες της ελληνικής κυβέρνησης σε δισεκατομμύρια ευρώ, ωστόσο, αυξάνονται σταθερά έως και το 2009, αλλά στη συνέχεια και εξαιτίας των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής μειώνονται συνεχώς σε απόλυτες τιμές μέχρι και το 2020 και την έναρξη της πανδημίας.

3.4. Από την παγκόσμια οικονομική κρίση στην ελληνική κρίση χρέους

Τα τελευταία χρόνια πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης ήταν μια περίοδος αυξημένων δαπανών και μείωσης της αξιοπιστίας των ελληνικών κυβερνήσεων. Το φθινόπωρο του 2004 υπήρξε μια οικονομική απογραφή η οποία έδειξε την ύπαρξη επιπλέον δαπανών προηγούμενων κυβερνήσεων με συνέπεια την αναθεώρηση κάποιων παλαιότερων ελλειμάτων. Η αναθεώρηση αυτή αποκάλυψε ότι η Ελλάδα δεν ικανοποιούσε τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ καθώς το έλλειμα ακόμα και το 1999 ήταν σε επίπεδα άνω του 3%. Η πενταετία 2003-2008 σηματοδεύτηκε από μια μεγάλη αύξηση των δαπανών για μισθούς και συντάξεις, της τάξης του 28%. Το 2009 το ετήσιο έλλειμα τρεχουσών συναλλαγών έφτασε τα 30 δισεκατομμύρια.

Αναθεώρηση ελλειμάτων προηγούμενων ετών υπήρξε και το 2010 από την Eurostat. Τα αναθεωρημένα στοιχεία τοποθέτησαν το έλλειμα του 2006 στο 5,7% του Α.Ε.Π. του 2007 στο

6,4% του Α.Ε.Π., του 2008 στο 9,4% και του 2009 στο 15,4% του Α.Ε.Π. Αναλογικά αναθεωρήθηκε και το χρέος ως ποσοστό του Α.Ε.Π., με αυτό να σκαρφαλώνει στο 126,8%.

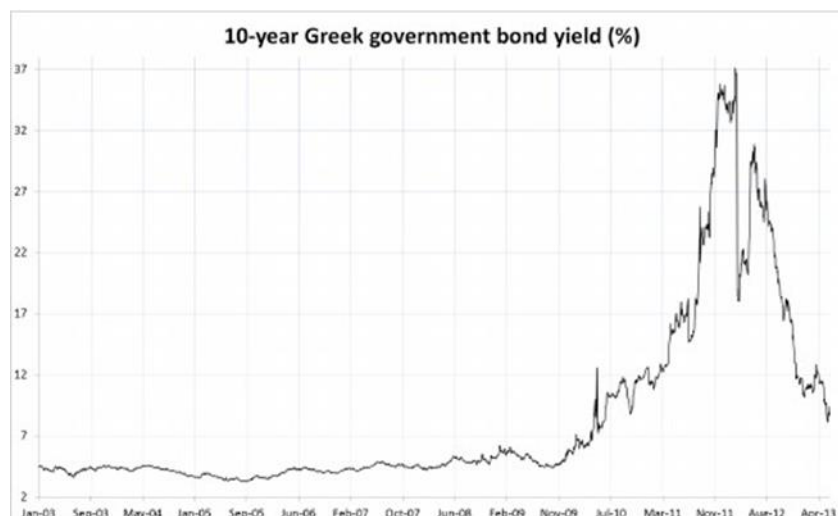
Ο Οίκος Αξιολόγησης Standard & Par's τον Ιανουάριο του 2009 υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας από Α σε Α- με σταθερές προοπτικές. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος η διαφορά απόδοσης μεταξύ του ελληνικού 10ετούς ομολόγου και του αντίστοιχου γερμανικών έφτασε τις 247 μονάδες βάσεις. Εκτός από την υποβάθμιση έγιναν επίσης συστάσεις για αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία αλλά και απαραίτητες πλέον διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις (Kathimerini, 2009).

Μετά τις πρόωρες εκλογές του Οκτωβρίου του 2009 και την τότε αναθεώρηση του ελλείματος του 2009 ο Οίκος αξιολόγησης Fitch υποβάθμισε την Ελλάδα από Α σε Α- τον ίδιο μήνα, επισημαίνοντας την έλλειψη αξιοπιστίας των μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών σχεδίων εξυγίανσης (Capital.gr, 2009).

Ο προϋπολογισμός που κατατέθηκε στη βουλή το Νοέμβριο του 2009 περιείχε μέτρα μείωσης των δαπανών του κράτους μέσω περικοπών σε λειτουργικές δαπάνες και γενικότερης μείωσης της κρατικής σπάταλης αλλά και αύξηση των εσόδων με την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής. Ωστόσο, τον Δεκέμβριο και οι τρεις μεγάλοι οίκοι αξιολόγησης προέβησαν σε υποβαθμίσεις.

Πρώτος ο Οίκος Fitch στις 8 Δεκεμβρίου από Α' σε BBB⁺. Στη συνέχεια, στις 16 Δεκεμβρίου η Standard & Poor's υποβάθμισε επίσης την ελληνική οικονομία από Α' σε BBB⁺ αμφισβητώντας έντονα ότι τα ανακοινωθέντα μέτρα για τη μείωση του ελλείματος είναι ικανά να μειώσουν την επιβάρυνση από το δημόσιο χρέος. Η τρίτη υποβάθμιση, τον ίδιο μήνα, ήρθε από τη Moody's στις 23 Δεκεμβρίου στη βαθμίδα A3 από A2.

Μετά τις συνεχείς υποβαθμίσεις της ελληνικής οικονομίας από τον Ιανουάριο του 2010 ξεκίνησε μια απότομη και μεγάλη άνοδος των επιτοκίων των ελληνικών ομολόγων.

Διάγραμμα 3.4. Απόδοση 10-ετούς ελληνικού κρατικού ομολόγου από Ιανουάριο 2003 έως και Απρίλιο 2013.

Πηγή: Bloomberg

Στο διάγραμμα 3.4. παρατηρούμε την ανοδική τάση των επιτοκίων από τις αρχές του 2010 με μικρές αυξομειώσεις. Όταν πλέον τα επιτόκια μέσα στο έτος έφτασαν σε σημείο που καθιστούσαν απαγορευτικό τον δανεισμό από τις αγορές, η Ελλάδα έφτασε να αντιμετωπίζει την πιο σύγχρονη κρατική κρίση εξωτερικού χρέους της ιστορίας της. Μια τέτοιου είδους κρίση συνεπάγεται την *«άμεση αθέτηση των πληρωμών των δανειακών υποχρεώσεων που έχουν αναληφθεί από ξένη νομική δικαιοδοσία, συμπεριλαμβανομένης της μη πληρωμής, της αποκλήρυξης ή της αναδιάρθρωσης του χρέους με όρους λιγότερο ευνοϊκούς για τον δανειστή από ότι στην αρχική σύμβαση»*, σύμφωνα με τους Rogoff και Reinhart (2011). Το κρατικό χρέος της Ελλάδας δεν ήταν πλέον βιώσιμο και η χώρα αναγκάστηκε να προσφύγει στους διεθνείς θεσμούς για τη χρηματοδότησή της.

Η ανακοίνωση έγινε από τον τότε πρωθυπουργό Γεώργιο Α. Παπανδρέου στις 23 Απριλίου του 2010, ο οποίος βρισκόταν εκείνη την ημέρα στο Καστελόριζο. Η χρηματοδότηση αυτή θα γινόταν με τους όρους ότι η Ελλάδα θα έπαιρνε μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής με στόχο τη δημοσιονομική εξυγίανση των οικονομικών. Ο άμεσος κίνδυνος στάσης πληρωμής αποφεύχθηκε, αλλά η οικονομία συνέχισε να βρίσκεται σε κατάσταση δημοσιονομικής ανισορροπίας και στη συνέχεια θα ακολουθούσαν επιπλέον προγράμματα αλλά και ένα κούρεμα του χρέους. Συνολικά τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής θα αναλυθούν στα επόμενα κεφάλαια.

3.5. Τα αίτια της ελληνικής κρίσης χρέους

Οι περισσότεροι λόγοι εκδήλωσης της ελληνικής κρίσης χρέους της περασμένης δεκαετίας είναι ενδογενείς, δηλαδή προέκυψαν από τη λανθασμένη διαχείριση των δημοσίων οικονομικών και της ελληνικής οικονομικής γενικότερα και όχι εξωγενείς διεθνείς παράγοντες (Kindreich, 2017).

3.5.1. Η «φούσκα» της εγχώριας ζήτησης

Η ελληνική οικονομία από τη δεκαετία του 1970 και μετά, χαρακτηρίζεται από πολύ υψηλό πληθωρισμό. Όμως στα χρόνια προσπάθειας για ένταξη στην Ο.Ν.Ε. και ειδικά από το 1995 και μετά, έγινε μια πολύ σημαντική προσπάθεια μείωσής του. Τελικά επετεύχθη ο περιορισμός του σε μονοψήφια νούμερα χωρίς να υπάρξει αύξηση της ανεργίας. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η σταδιακή ενίσχυση της αξιοπιστίας της οικονομίας της χώρας με άμεση συνέπεια την πτώση των επιτοκίων δανεισμού. Αυτή η πτώση έφερε ένα τοπίο αισιοδοξίας αλλά και μια υψηλή πιστωτική επέκταση, καθώς το χρήμα στο οποίο είχαν πρόσβαση πλέον οι εμπορικές τράπεζες ήταν περισσότερο αλλά και φθηνότερο. Όλα αυτά οδήγησαν στην αύξηση της εγχώριας ζήτησης αλλά χωρίς αντίστοιχη άνοδο της προσφοράς. Αυτό σημαίνει αύξηση των εισαγωγών. Ο κρατικός δανεισμός επίσης αυξήθηκε ανεβάζοντας ακόμη περισσότερο την εγχώρια ζήτηση. Η οικονομική μεγέθυνση «έτρεχε» με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης βασιζόμενη όμως σε υπερβολικό βαθμό στην ζήτηση (Τσάκλογλου κ.ά., 2016).

Φυσική συνέπεια αυτού ήταν η άνοδος των τιμών και ειδικότερα, των τιμών των πραγματικών περιουσιακών στοιχείων, όπως των ακινήτων. Απόρροια αυτού υπήρξε η πτώση της εγχώριας ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, το οποίο οδήγησε σε περαιτέρω αύξηση του εμπορικού ελλείματος.

Όλα αυτά συνέβαλαν στην ραγδαία αύξηση του εξωτερικού χρέους τη δεκαετία του 2000.

3.5.2. Η παραοικονομία

Το πρόβλημα της παραοικονομίας στην Ελλάδα, όπως και μία σειρά άλλων προβλημάτων της οικονομίας, άρχισε να γίνεται αντιληπτό μετά το 1992 και όταν πλέον ήταν αναγκαία μια

κάποια δημοσιονομική εξυγίανση για να εκπληρωθούν τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ.

Η παραοικονομία περιλαμβάνει όλη τη νόμιμη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που αποκρύπτεται σκόπιμα από τις δημόσιες αρχές για να αποφευχθεί η πληρωμή μίας σειράς φόρων, όπως εισοδήματος, προστιθέμενης αξία κ.λ.π., για να αποφευχθεί η καταβολή των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, καθώς πρέπει να πληρούνται ορισμένα νόμιμα πρότυπα στην αγορά εργασίας, όπως οι ελάχιστοι μισθοί, οι μέγιστες ώρες εργασίας, πρότυπα ασφαλείας και η συμμόρφωση με ορισμένες διοικητικές διαδικασίες (Scheider et al., 2010).

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους η παραοικονομία επηρεάζει το ύψος του χρέους μιας χώρας. Ο πιο άμεσος είναι αυτός της φοροδιαφυγής των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης στα έσοδα και έξοδα της εκάστοτε κυβέρνησης και, ως εκ τούτου, στο δημοσιονομικό έλλειμμα. Συνεπώς υψηλότερος δείκτης φοροδιαφυγής οδηγούν σε υψηλότερα ελλείματα και με συνέπεια υψηλότερα επίπεδα χρέους (Sfakianakis κ.ά., 2013).

Καθώς όμως δεν καταγράφονταν όλες οι δραστηριότητες, το επίσημο χαμηλότερο Α.Ε.Π. αυξάνει το χρέος ως ποσοστό του Α.Ε.Π. Υψηλά επίπεδα χρέους όμως επιδρούν αρνητικά στην οικονομική ανάπτυξη (Reinhart et al., 2010), μειώνοντας περαιτέρω το ονομαστικό Α.Ε.Π.

Με την αλληλεπίδραση που υπάρχει μεταξύ της παραοικονομίας και της διαφθοράς (Dreher et al., 2006) και με δεδομένο τον αντίκτυπο της διαφθοράς στην αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων παρατηρείται ένας επιπλέον δίαυλος μέσω του οποίου το δημόσιο έλλειμα επηρεάζεται αρνητικά από την παραοικονομία.

Στην περίπτωση ενσωμάτωσης της παραοικονομίας στο Α.Ε.Π. με αφετηρία το 2006, το χρέος συν το ποσοστό του Α.Ε.Π. το 2010 και ανάλογα με το ποσοστό ενσωμάτωσης θα κυμαίνονταν από 79,8% έως 112,2%. Συγκριτικά το πραγματικό νούμερο αυτό ήταν 144,9% του Α.Ε.Π. Η επίδραση του κλάσματος εκτιμήθηκε στο 45% του τελικού αποτελέσματος. Το υπόλοιπο 55% θα ήταν η επίδραση του υψηλότερου Α.Ε.Π. στα φορολογικά έσοδα. Όσο νωρίτερα είχε αρχίσει η ενσωμάτωση τόσο μεγαλύτερος αντίκτυπος θα υπήρχε. Η πιθανή αποτελεσματική αντιμετώπιση της παραοικονομίας θα επέτρεπε στην Ελλάδα να μην αντιμετωπίσει την συγκεκριμένη κρίση χρέους (Vavouras et. Al., 2013).

3.5.3. Οι εκλογικοί δημοσιονομικοί κύκλοι

Οι προσπάθειες των εκάστοτε κυβερνήσεων να κερδίσουν την επανεκλογή τους μέσω οικονομικών παροχών κατά την προεκλογική περίοδο δημιουργεί τους λεγόμενους εκλογικούς δημοσιονομικούς κύκλους. Όσο μεγαλύτερο είναι το επίπεδο της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης όμως αυτό το φαινόμενο περιορίζεται. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν επίσης η ποιότητα των θεσμών. Αποτέλεσμα αυτού είναι αυτοί οι κύκλοι να είναι αρκετά περιορισμένοι στις αναπτυγμένες χώρες (Andrikopoulos et. Al., 2004).

Τα δημοσιονομικά ελλείματα στην Ελλάδα αυξάνονται κατά μέσο όρο και 2,66% του Α.Ε.Π., στις χρονιές που πραγματοποιούνται βουλευτικές εκλογές, στο διάστημα 1980-2017, συνεπώς το συμπέρασμα είναι ότι υπάρχουν κύκλοι. Το μέγεθος των κύκλων σε αυτή την περίοδο είναι πολλαπλάσιο σε σχέση με τις υφιστάμενες εκτιμήσεις, τόσο για την Ελλάδα πριν τα μέσα της δεκαετίας του 1980 όσο και για άλλες αναπτυγμένες χώρες. Επίσης το ύψος των κύκλων στην περίοδο αυτή έχει τριπλασιαστεί (Πετράκος κ.ά., 2019).

Καθώς οι εκλογικές περίοδοι στην Ελλάδα ταυτίζονται με αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμάτων και αντίστροφα με μείωση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης, οι εκλογικοί κύκλοι επιδρούν αρνητικά και στο πραγματικό Α.Ε.Π. Συνεπώς, χρειάζεται να υπάρξει περιορισμός τους για να επιτευχθεί η βελτίωση των δημοσιονομικών δεικτών αλλά και της γενικότερης οικονομίας (Βάβουρας, κ.ά., 2021).

4. Τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής και οι συνέπειες της κρίσης στην Ελληνική οικονομία και κοινωνία

4.1. Εισαγωγή

Από την αρχή ακόμα του 2010 και κάτω από την πίεση της ανόδου των επιτοκίων δανεισμού η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε οικονομικά μέτρα λιτότητας. Καθώς αυτά δεν θεωρήθηκαν αρκετά από τις διεθνείς αγορές για την βελτίωση της θέσης της, τελικά αναγκάστηκε να προσφύγει στην βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, θεσμοί οι οποίοι συγκρότησαν από κοινού έναν μηχανισμό βοήθειας για την Ελλάδα μέσω παροχής χρηματικών διευκολύνσεων.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα δούμε συνολικά τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής αλλά και της συνέπειας της κρίσης συνολικά στην ελληνική οικονομία και κοινωνία.

4.2. Τα μέτρα λιτότητας στο δρόμο της προσπάθειας αποφυγής της Χρεοκοπίας

Με το spread των 10ετών ομολόγων να φτάνει ακόμη και τις 405 μονάδες βάσης τον Ιανουάριο του 2010 η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε το επόμενο διάστημα και σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές μέτρα περικοπών δαπανών και δημιουργίας νέων ή ανόδου κάποιων από τους ήδη υπάρχοντες φόρων.

Αρχικά, στις 9 Φεβρουαρίου του 2010, ο πρωθυπουργός ανακοίνωσε μέτρα που αφορούσαν τον δημόσιο τομέα. Σε αυτά περιλαμβάνονταν πάγωμα μισθών, περικοπές επιδομάτων 10%, καθώς και περικοπές στις υπερωρίες και τα οδοιπορικά. Η ΑΔΕΔΥ αντέδρασε και πραγματοποίησε πανελλαδική απεργία την επόμενη μέρα (Το Βήμα, 2010).

Καθώς το αμέσως επόμενο διάστημα άρχισε να αναφέρεται ακόμη και το ενδεχόμενο στάσης πληρωμών, η κυβέρνηση ανακοίνωσε νέα μέτρα στις 3 Μαρτίου, τα οποία περιλάμβαναν:

- Αύξηση του Φ.Π.Α. από 4,5% στο 5%, από 9% στο 10% και από 19% στο 21%.

- Περικοπή κατά 30% των δώρων Πάσχα και Χριστουγέννων και του επιδόματος αδείας για τους δημοσίους υπαλλήλους και τους εργαζόμενους στις Δ.Ε.Κ.Ο.
- Η περικοπή των επιδομάτων των μισθωτών από 10% που είχε αρχικά τεθεί θα ανέλθει στο 12%.
- Αύξηση 15% στον φόρο της βενζίνης.
- Επαναφορά τεκμηρίων διαβίωσης σε όλα ανεξαιρέτως τα αυτοκίνητα, κάτι που είχε καταργηθεί το 2003.
- Επέκταση των τεκμηρίων διαβίωσης σε όλα ανεξαιρέτως τα ακίνητα.
- Επιβολή επιπλέον 10% έως 30% στους φόρους εισαγωγής επί της αξίας των περισσότερων εισαγόμενων αυτοκινήτων.

4.3. Το πρώτο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής

Τα μέτρα που είχαν ανακοινωθεί το προηγούμενο διάστημα δεν κρίθηκαν αρκετά από τις διεθνείς αγορές, με συνέπεια το κόστος δανεισμού να είναι πλέον απαγορευτικό. Έτσι, στις 23 Απριλίου του 2010 γίνεται η ανακοίνωση από τον πρωθυπουργό με την οποία, επίσημα πλέον, η Ελλάδα προσφεύγει στον διεθνή μηχανισμό στήριξης.

Η συμφωνία μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και των θεσμών σε τεχνικό επίπεδο επιτεύχθηκε λίγες μέρες μετά, στις 2 Μαΐου. Το συνολικό ύψος της χρηματοδότησης θα έφτανε τα 110 δισεκατομμύρια ευρώ για την περίοδο από το 2010 έως το 2013. Την ίδια ακριβώς μέρα το Eurogroup ενέκρινε την πολιτική του προγράμματος και την παροχή δανείων από τα μέλη της ζώνης του ευρώ προς ένα άλλο κράτος της ίδιας ζώνης συνολικού ύψους 80 δισεκατομμυρίων ευρώ. Τα υπόλοιπα 30 δισεκατομμύρια ευρώ θα τα παρείχε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, με το διοικητικό του συμβούλιο να εγκρίνει το πρόγραμμα στις 9 Μαΐου. Το ελληνικό κοινοβούλιο είχε ψηφίσει ήδη θετικά στις 6 Μαΐου (European Commission, 2010).

Βραχυπρόθεσμα, σκοπός ήταν να ενισχυθεί η βιωσιμότητα μέσω της δημοσιονομικής εξυγίανσης, με άμεση προτεραιότητα τον περιορισμό των χρηματοδοτικών αναγκών της ελληνικής κυβέρνησης για τον καθησυχασμό των αγορών καθώς και να διατηρηθεί η σταθερότητα του συστήματος μέσω πολιτικών στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Μεσοπρόθεσμα, στόχος του συγκεκριμένου προγράμματος ήταν η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας με μια παράλληλη μεταβολή της διάρθρωσης της οικονομίας της χώρας προς την κατεύθυνση ενός αναπτυξιακού μοντέλου με έμφαση στις εξαγωγές και τις επενδύσεις. Ως πρωταρχικός στόχος

καθορίστηκε η αποκατάσταση της αξιοπιστίας της Ελλάδας για τους ιδιώτες επενδυτές. Για την σταθεροποίηση του λόγου του δημόσιου χρέους, στο τέλος του προγράμματος είχε οριστεί η βελτίωση του πρωτογενούς ισοζυγίου από το έλλειμα του 8,5% του Α.Ε.Π. το 2009 σε πλεόνασμα ελαφρώς κάτω από 6% του Α.Ε.Π. Για να επιτευχθεί αυτό θα χρειαζόταν ένα, σε γενικές γραμμές, ισοσκελισμένο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (σε σχέση με το 10% έλλειμα επί του Α.Ε.Π. το 2009). Η πρόβλεψη για το δημοσιονομικό ισοζύγιο ήταν να μειωθεί από περίπου 14% του Α.Ε.Π. το 2009 σε λιγότερο από 3% του Α.Ε.Π. το 2014. Τα απαραίτητα δημοσιονομικά μέτρα για την περίοδο 2010-2014 θα έπρεπε να φτάσουν το 13% του Α.Ε.Π. σε σχέση με αυτών ύψους 5,5% του Α.Ε.Π. που είχαν ήδη εφαρμοστεί από το 2010. Η προσαρμογή αυτή βασίστηκε κυρίως σε περικοπές δαπανών, οι οποίες θα αντιστοιχούσαν στο 7% του Α.Ε.Π., καθώς η εξυγίανση με βάση την περικοπή των δαπανών θεωρείται ότι έχει περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας, ειδικά για προσπάθειες εξυγίανσης τέτοιου επιπέδου. Τα φορολογικά μέτρα θα ανέρχονταν σε 4% του Α.Ε.Π., αλλά για να μην υπάρξει ζημία στην ανταγωνιστικότητα, δεν περιλήφθηκαν αυξήσεις στο κόστος παραγωγής και στην άμεση φορολογία (European Commission, 2010).

Ο χρονικός ορίζοντας του προγράμματος έριχνε ιδιαίτερο βάρος στα έτη 2010 και 2011 για τα μέτρα, καθώς για το 2010 τα μέτρα θα έφταναν το 8% του Α.Ε.Π. (συμπεριλαμβανομένων εκείνων ου είχαν ανακοινωθεί έως τον Μάρτιο του 2010) και εκείνα για το 2011 θα έφταναν το 4% του Α.Ε.Π. (συμπεριλαμβανομένης της μεταφοράς αποτελεσμάτων. Για τα επόμενα τρία έτη (2012, 2013, 2014) η προσαρμογή θα ήταν μικρότερη ανάμεσα από 2% και 2,5% του Α.Ε.Π. Οι ονομαστικές περικοπές μισθών και συντάξεων και οι αυξήσεις στο Φ.Π.Α και στον ειδικό φόρο κατανάλωσης σχεδιάστηκαν να εφαρμοστούν εξαρχής, ενώ τα μέτρα με πιο διοικητικό χαρακτήρα εξετάστηκαν στις προβλέψεις για μεταγενέστερα στάδια. Μόνο 1,5% του Α.Ε.Π. σχεδιάστηκαν να είναι προσωρινά από το σύνολό τους. Αυτά αφορούν κάποιες προσωρινές εισφορές σε κερδοφόρες επιχειρήσεις, η τακτοποίηση παράνομων κτιρίων καθώς και η πώληση αδειών για τυχερά παιχνίδια. Ο σχεδιασμός για τις υπόλοιπες ήταν να είναι μόνιμος. Υπήρξε άμεσος προσδιορισμός όλων των μέτρων για τα έτη 2010 και 2011 καθώς και σχεδόν όλων για το 2012 με την αναγκαία ποσοτικοποίηση (European Commission, 2010).

Αναπόφευκτες θεωρήθηκαν οι μεγάλες περικοπές σε μισθούς και συντάξεις, καθώς για το 2009 τα τρία τέταρτα του συνόλου των πρωτογενών δαπανών αφορούσαν αυτά τα δύο. Η μείωση στους μισθούς ήρθε με την κατάργηση του 13^{ου} και του 14^{ου} μισθού των δημοσίων υπαλλήλων και με την μείωση των επιδομάτων που καταβάλλονταν στους υψηλόμισθους. Οι περικοπές

των συντάξεων σήμαναν την κατάργηση του δώρου Πάσχα, Χριστουγέννων, αλλά και του επιδόματος καλοκαιρινής άδειας. Υπήρξε επίσης μείωση των συντάξεων άνω των 1.400 ευρώ μεικτά κατά μέσο όρο 8% με εναρκτήριο έτος το 2010 (European Commission 2010).

Το πρόγραμμα περιλάμβανε την συγχώνευση των συνταξιοδοτικών ταμείων σε τρία, με τη δημιουργία ενός νέου συστήματος για την ενίσχυση της σύνδεσης μεταξύ εισφορών και παροχών. Ως κανονική ηλικία συνταξιοδότησης ορίστηκαν τα 65 έτη, με δυνατότητα αύξησης του ορίου από το 2020 και μετά, σύμφωνα με το προσδόκιμο ζωής. Επίσης, υπήρχε η αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών του δημοσίου τομέα με ορίζοντα ολοκλήρωσης τον Δεκέμβριο του 2013. Οι συντάξεις σχεδιάστηκε να μειωθούν κατά 6% ετησίως για άτομα που συνταξιοδοτούνται μεταξύ των ετών 60 και 65 με περίοδο εισφορών μικρότερη των 40 ετών (European Commission, 2010).

Καθορίστηκε η ανάγκη ενός ενιαίου μισθολογίου στο δημόσιο, με στόχο τον εξορθολογισμό του συστήματος, της αποφυγής της πιθανότητας απάτης και των αδικιών και την γενική εξοικονόμηση πόρων. Ζητήθηκε επίσης μια λειτουργική αναθεώρηση της δημόσιας διοίκησης καθώς και μια απογραφή των δημοσίων υπαλλήλων.

Το πρόγραμμα δεν περιλάμβανε όρους για τους μισθούς του ιδιωτικού τομέα καθώς η δημοσιονομική εξυγίανση θα ήταν ακόμα πιο δύσκολη σε μια τέτοια περίπτωση. Σε συζήτηση με τους βιομηχάνους εξάλλου, αναφέρθηκε ότι το κόστος εργασίας δεν ήταν εμπόδιο για την ανταγωνιστικότητα. Αυτό είχε περισσότερο να κάνει με το μη φιλικό επιχειρηματικό περιβάλλον, τον όγκο της γραφειοκρατίας και τις ανεπάρκειες των δημοσίων φορέων.

Η δημιουργία των Ταμείων Χρηματοπιστωτικών Σταθερότητας προβλεπόταν στο πρόγραμμα. Το Ταμείο αυτό θα παρείχε κεφάλαια στις ελληνικές τράπεζες καθώς υπήρχε μια πρόβλεψη για την επιδείνωση των ζημιών τους. Το κεφάλαιό του θα ανερχόταν στα 10 δισεκατομμύρια ευρώ και θα χρηματοδοτούνταν από το διεθνές πακέτο χρηματοδότησης. Η εποπτεία των τραπεζών θα ενισχυόταν με τον στενό συντονισμό με τις εποπτικές αρχές της χώρας. Επίσης θα πραγματοποιούνταν τριμηνιαία stress tests των ελληνικών τραπεζών, και θα επεκτεινόταν η κρατική στήριξη ύψους 28 δισεκατομμυρίων ευρώ προς το τραπεζικό σύστημα της χώρας.

Όσον αφορά στην αγορά προϊόντων υπήρξε μια δέσμη μέτρων με στόχο την βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Τα μέτρα αυτά στόχευαν στην απλούστευση των διαδικασιών έναρξης επιχειρήσεων, στη μείωση του φόρτου εργασίας για τις αδειοδοτήσεις, στη μείωση των διοικητικών φόρων και στη δημιουργία ηλεκτρονικής πλατφόρμας για τις δημόσιες

συμβάσεις. Όσο αφορά την ενέργεια, υπήρξε πρόβλεψη για την απελευθέρωση της αγοράς, τον εξορθολογισμό των τιμολογίων και την αύξηση της ανεξαρτησίας της ρυθμιστικής αρχής. Η ανάγκη για τερματισμό των απωλειών στον τομέα των σιδηροδρόμων μέσω ενός σχεδίου τονιζόταν επίσης.

4.4. Το δεύτερο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα βρισκόταν στο ζενίθ της. Μετά την ψήφιση του πρώτου πακέτου δημοσιονομικής σταθερότητας και την εξαιρετικά υψηλή κοινωνική αναταραχή που υπήρξε το Νοέμβριο του 2011, ο Έλληνας πρωθυπουργός παραιτήθηκε. Τον ίδιο μήνα σχηματίστηκε μία συγκυβέρνηση η οποία και οδήγησε τη χώρα στην διαπραγμάτευση της νέας δανειακής σύμβασης. Τα μέτρα του δεύτερου προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής εγκρίθηκαν από την κυβέρνηση στις 10 Φεβρουαρίου του 2012 και δύο μέρες αργότερα, στις 12 Φεβρουαρίου, τέθηκαν προς ψήφιση στη Βουλή. Εν μέσω μαζικών διαδηλώσεων το πρόγραμμα ψηφίστηκε.

Η διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, η αποκατάσταση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας και η αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας και της ανάπτυξης, ορίστηκαν ως οι προτεραιότητες του προγράμματος. Σημείο κλειδί για την επιτυχία του προγράμματος ήταν η αποκατάσταση της ανάπτυξης μέσω της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας. Η εναλλακτική επιλογή με επίκεντρο την έξοδο από το ευρώ εκτιμήθηκε ως εξαιρετικά δαπανηρή, ειδικά στην περίπτωση της μονομερούς ενέργειας. Για την επίλυση του προβλήματος του ισοζυγίου πληρωμών της Ελλάδας απαραίτητη κρίθηκε μια μείωση του χρέους, καθώς και μια μακροπρόθεσμη μετάβαση από τους Ευρωπαίους εταίρους (International Monetary Fund, 2012).

Αναμενόταν μια παράταση της ύφεσης βραχυπρόθεσμα, αλλά μια πρώτη, έστω μέτρια ανάκαμψη από το πρώτο εξάμηνο του 2013. Η πρόβλεψη για την ανάπτυξη ήταν ότι αυτή θα τρέξει με αρνητικούς ρυθμούς, από -4,5% έως -5%, εξαιτίας της μεγάλης επίδρασης της δημοσιονομικής προσαρμογής και του όγκου των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας. Το πρόγραμμα επέτρεπε ένα πρωτογενές έλλειμμα της τάξης του 1% του Α.Ε.Π. και μέσω συνεχών ετήσιων προσαρμογών του 2,75% του Α.Ε.Π. ετησίως, το πρωτογενές ισοζύγιο το 2013-2014 θα έφτανε το 4,5% του Α.Ε.Π. (International Monetary Fund, 2012).

Για να εξασφαλιστεί ο δημοσιονομικός στόχος του 2012 οι ελληνικές αρχές προσδιόρισαν μέτρα ύψους περίπου 1,5% του Α.Ε.Π. Τα βασικά από αυτά τα μέτρα περιλάμβαναν τη μείωση

των φαρμακευτικών δαπανών κατά 27% (0,5% του Α.Ε.Π.) για να υπάρξει κάποια πιο κοντινή σύγκλιση με το ευρωπαϊκό μέσο όρος, τη μείωση των συνταξιοδοτικών δαπανών κατά 2,5% (0,2% του Α.Ε.Π.) με κύρια έμφαση στις πιο υψηλές κύριες και επικουρικές συντάξεις, μία σειρά περικοπών σε επιδοτήσεις, επιχειρήσεις και επενδυτικές δαπάνες (0,7% του Α.Ε.Π.) και την επέκταση του μισθολογικού πλέγματος μεταρρυθμίσεων σε κάποια ειδικά μισθολογικά καθεστώτα (0,1% του Α.Ε.Π.).

Για την επίτευξη του δημοσιονομικού στόχου του 2014 κρίθηκε ότι θα χρειαζόταν επιπλέον μέτρα ύψους 7% του Α.Ε.Π. με κύριο στόχο την μείωση στις δαπάνες, καθώς χωρίς νέα μέτρα υπήρχαν προβλέψεις για έλλειμμα 1% του Α.Ε.Π. για το 2014 αντί για τον στόχο πλεονάσματος 4,5% του Α.Ε.Π. Η μείωση αυτή των δαπανών θα προερχόταν από τη μείωση του μεγέθους της κυβέρνησης καθώς και από τη μείωση των μεταβιβαστικών πληρωμών. Οι τελευταίες υπήρξαν και ο τομέας στον οποίο οι δαπάνες αυξήθηκαν περισσότερο μετά την είσοδο της Ελλάδας στο ευρώ.

Οι ελληνικές αρχές θα ολοκλήρωναν μέχρι το τέλος του Ιουνίου του 2012 την επανεξέταση των κυβερνητικών λειτουργιών, με αναμενόμενη εξοικονόμηση τουλάχιστον 1% του Α.Ε.Π. Η αναδιάρθρωση αυτή θα είχε ως κύριες εστίες τη γενικότερη αναδιάρθρωση της κεντρικής και τοπικής δημόσιας διοίκησης, τη μείωση, αλλά και κλείσιμο μονάδων, της γενικής κυβέρνησης, την αναθεώρηση λειτουργιών όσο αφορά εξωτερικούς συνεργάτες και τον εντοπισμό του πλεονάσματος προσωπικού στο δημόσιο τομέα, με τις ελληνικές αρχές να δεσμεύονται για 15.000 υποχρεωτικές αναχωρήσεις τέτοιου πλεονάσματος προσωπικού έως το τέλος του 2012. Η επανεξέταση αυτή θα περιλάμβανε και τις αμυντικές δαπάνες αλλά χωρίς να μειωθούν οι ικανότητες άμυνας της χώρας.

Ένα επιπλέον 1,5% του Α.Ε.Π. για την προσαρμογή θα ερχόταν από τις μεταρρυθμίσεις του φορολογικού συστήματος και της διαχείρισης των εσόδων. Κύρια σημεία ήταν η καθιέρωση ενός δικαιότερου φορολογικού συστήματος με μία πιο προοδευτική φορολογική επιβάρυνση. Το μεγαλύτερο μέρος των κερδών θα έπρεπε να προέλθει μέσω μιας καλύτερης είσπραξης φόρων, ειδικά από ομάδες που παρουσίαζαν πολύ υψηλή φοροδιαφυγή, όπως οι αυτοαπασχολούμενοι. Ο φιλόδοξος στόχος των κερδών αυτών τοποθετήθηκε σε 1,5% του Α.Ε.Π. για την περίοδο 2013-2014. Αρκετές φοροαπαλλαγές θα καταργούνταν. Το ίδιο θα συνέβαινε και σε κάποια προνομιακά φορολογικά καθεστώτα. Επίσης θα απλουστευόταν ο Φ.Π.Α. και ο φόρος ακίνητης περιουσίας, θα υπήρχε μια πιο ομοιόμορφη αντιμετώπιση του

ατομικού εισοδήματος, ενώ ο Κώδικας Βιβλίων και Στοιχείων θα καταργούνταν, προς όφελος μιας πιο απλούστερης νομοθεσίας (International Monetary Fund, 2012).

Στην περίπτωση απόκλισης από την αναμενόμενη πορεία και εάν οι προσπάθειες είσπραξης εσόδων δεν απέδιδαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, θα υπήρχαν πιο βαθιές περικοπές δαπανών που θα στόχευαν κυρίως σε επιπλέον προσαρμογές στο μισθολογικό κόστος του δημοσίου τομέα, τις κοινωνικές μεταβιβάσεις και τον εξορθολογισμό άλλων δαπανών.

Όσον αφορά στο σύστημα είσπραξης των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, πάρθηκαν μέτρα για την καλύτερη αξιοποίηση των υφιστάμενων μέτρων καταπολέμησης του ξεπλύματος «μαύρου» χρήματος, ενισχύθηκε το σύστημα επίλυσης φορολογικών διαφορών για την πιο γρήγορη διεκπεραίωση των υποθέσεων και τροποποιήθηκε η νομοθεσία με στόχο την αποθάρρυνση αβάσιμων δικαστικών προσφυγών, με τους φορολογούμενους να πρέπει πλέον να αποδεικνύουν αδυναμία πληρωμής προκειμένου να μπορούν να έχουν πρόσβαση σε προσφυγές χωρίς πληρωμή. Επίσης, συμφωνήθηκε να καθιερωθεί ένα επίσημο σύστημα αξιολόγησης των επιδόσεων για την αξιολόγηση των διαχειριστών και την απομάκρυνση του προσωπικού με χαμηλές επιδόσεις. Για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των εργασιών της φορολογικής διοίκησης, οι ελληνικές αρχές θα ενίσχυαν τις λειτουργίες και την ανεξαρτησία της έδρας, θα αναθεωρούσε τους εσωτερικούς ελέγχους και το πλαίσιο καταπολέμησης της διαφθοράς, θα ενοποιούσε 200 μικρές τοπικές εφορίες έως το τέλος του 2012 και θα βοηθούσε να αυξηθεί η ικανότητα εκτέλεσης βασικών λειτουργιών (International Monetary Fund, 2012).

Τρεις θα ήταν οι άξονες της μεταρρύθμισης στη δημόσια δημοσιονομική διαχείριση. Ο πρώτος, η βελτίωση της κατάρτισης του προϋπολογισμού και της παρακολούθησης αυτού μέσω αυστηρότερων διαδικασιών κατάρτισής του και εξορθολογισμού των διαδικασιών των συμπληρωματικών προϋπολογισμών. Ο δεύτερος, ο έλεγχος των δαπανών μέσω της οριστικοποίησης της εξάπλωσης των μητρώων δεσμεύσεων σε όλες τις μονάδες και επενδύσεις, της θέσπισης κυρώσεων για μη υποβολή εκθέσεως και της σταδιακής αποκέντρωσης της οικονομικής ευθύνης στους υπόλογους. Ο τρίτος, η δημοσιονομική αναφορά. Οι ελληνικές αρχές σκόπευαν να συλλέξουν πιο λεπτομερή στοιχεία για τα έσοδα και τις δαπάνες από όλους τους φορείς της κυβέρνησης (International Monetary Fund, 2012).

Στον χρηματοπιστωτικό τομέα, ο στόχος πλέον μετατοπίστηκε στην αποκατάσταση της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος. Με την εφαρμογή του P.S.I. και το υφεσιακό περιβάλλον να εξακολουθεί να υπάρχει, το τραπεζικό κεφάλαιο είχε ουσιαστικά εξαιρεθεί.

Ο αποπληθωρισμός και η ύφεση αναμένονταν να έχουν περαιτέρω επιπτώσεις στην ποιότητα των δανείων. Οι τράπεζες θα υπέβαλαν σχέδια κεφαλαιακής επάρκειας και μέχρι το τέλος του Απριλίου του 2012, αυτές που θα ήταν βιώσιμες, θα είχαν χρόνο να αντλήσουν νέα κεφάλαια από την αγορά, ενώ στο τέλος του Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους θα γινόταν μια ανακεφαλαιοποίηση των βιώσιμων τραπεζών με ιδιωτικά και δημόσια κεφάλαια. Τέλος, για την αντιμετώπιση τυχόν παραμενόντων προβλημάτων, έως το τέλος του Ιουνίου του 2013, θα διεξαγόταν stress tests με βάση τις αγοραίες αξίες με το πρότυπο του πυλώνα II. Οι αναμενόμενες κεφαλαιακές ανάγκες για την ανακεφαλαιοποίηση τραπεζών έφταναν τα 50 δισεκατομμύρια ευρώ, από τα οποία το 1,5 δισεκατομμύριο ευρώ ήταν ήδη διαθέσιμο μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, τα 2,5 δισεκατομμύρια ευρώ θα διατίθονταν εκ των προτέρων για την αντιμετώπιση των κεφαλαιακών αναγκών που προέκυψαν από το P.S.I. ενώ τα 23,5 δισεκατομμύρια ευρώ θα γινόταν διαθέσιμα τον Ιούνιο (International Monetary Fund, 2012).

Υπήρξε δέσμευση για αποκρατικοποιήσεις. Οι ιδιωτικοποιήσεις αυτές θα βοηθούσαν στη μείωση του δημοσίου χρέους κατά περίπου 0,5% του Α.Ε.Π. έως το 2020, με την αναμενόμενη εξοικονόμηση σε τόκους να είναι περίπου 1% του Α.Ε.Π. ετησίως. Το ύψος των αποκρατικοποιήσεων θα έφτανε τα 50 δισεκατομμύρια ευρώ. Από αυτά, τα 19 δισεκατομμύρια ευρώ είχαν στόχο μέχρι και το 2015, ενώ ο συνολικός στόχος των 50 δισεκατομμυρίων ευρώ θα ολοκληρώνονταν το 2022. Γι' αυτόν τον λόγο τον Ιούλιο του 2011 δημιουργήθηκε το Ανεξάρτητο Ταμείο Ιδιωτικοποιήσεων (ΤΑΙΠΕΔ) με εντολή να ιδιωτικοποιήσει περιουσιακά στοιχεία στην επικρατούσα αγορά το συντομότερο δυνατό, με ανοιχτό και διαφανή τρόπο (International Monetary Fund, 2012).

Για την βελτίωση της λειτουργίας της αγοράς στόχος ήταν η εξάλειψη του χάσματος του μοναδιαίου κόστους εργασιών σε σχέση με τους εταίρους το οποίο εκτιμάται σε 15%. Αποφασίστηκε η απελευθέρωση στον τομέα των υπηρεσιών με επίκεντρο τις επαγγελματικές υπηρεσίες, του τομέα των μεταφορών, και της ενέργειας. Δύο νόμοι ψηφίστηκαν το 2011, μειώνοντας το χρόνο και τις απαιτήσεις απόκτησης αδειών για τεχνικά επαγγέλματα και για περιβαλλοντικές άδειες.

Ο κατώτατος ρυθμός, που καθοριζόταν από την εθνική γενική συλλογική σύμβαση εργασίας θα μειώνονταν κατά 22% σε σύγκριση με το επίπεδο της 1^{ης} Ιανουαρίου του 2012. Για τους νέους με ηλικία κάτω των 25 ετών, ο αντίστοιχος μισθός της εθνικής συλλογικής σύμβασης θα μειώνονταν κατά 32% χωρίς περιοριστικούς όρους. Επίσης, ρήτρες στο νόμο και στις

συλλογικές συμβάσεις οι οποίες προβλέπουν αυτόματες μισθολογικές αυξήσεις, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που βασίζονταν στην αρχαιότητα θα αναστέλλονταν. Οι συλλογικές συμβάσεις που αφορούν μισθολογικούς και μη μισθολογικούς όρους θα είχαν χρονικό μέγιστο τα 3 έτη με τις ήδη υπάρχουσες που ισχύουν για τουλάχιστον 24 μήνες να έχουν αποπνέουσα διάρκεια 1 έτος. Έγινε αναθεώρηση της νομοθεσίας, έτσι ώστε η διαιτησία να πραγματοποιείται μόνο όταν συμφωνούν οι εργαζόμενοι αλλά και οι εργοδότες. Η ιδιοκτησία θα ίσχυε μόνο για τον βασικό μισθό. Καταργήθηκε επίσης η μονιμότητα στο δημόσιο, με μετατροπή όλων των συμβάσεων σε αορίστου χρόνου (International Monetary Fund, 2012).

4.5. Το τρίτο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής

Το τρίτο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής ψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων στις 14 Αυγούστου του 2015 και θα είχε ισχύ από της 19 Αυγούστου του 2015 έως και της 20 Αυγούστου του 2018. Το συνολικό ύψος του δανείου θα ήταν 86 δισεκατομμύρια ευρώ, με τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας να συμμετέχει με 61,9 δισεκατομμύρια ευρώ. Το αίτημα είχε υποβληθεί στις 8 Ιουλίου του 2015 (European Commission, 2015).

Οι κύριοι άξονες των μεταρρυθμίσεων περιλάμβαναν την δημοσιονομική βιωσιμότητα, τη διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων που ευνοούν την ανάπτυξη και την απασχόληση και τον εκσυγχρονισμό του δημοσίου τομέα. Υπήρξε δέσμευση από την Ελλάδα για την αξιοποίηση της διαθέσιμων τεχνικής βοήθειας από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τον σχεδιασμό αυτών των μεταρρυθμίσεων. Για να κινηθεί προς αυτούς τους άξονες η Ελλάδα, θα στόχευε σε ένα μεσοπρόθεσμο πρωτογενές πλεόνασμα ύψους 3,5% του Α.Ε.Π. μέσω ενός συνδυασμού προκαταβολικών παραμετρικών δημοσιονομικών μεταρρυθμίσεων. Άμεση θα ήταν η λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, με αναγκαία μια νέα ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών. Θα πραγματοποιούνταν ένα ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων στις αγορές εργασίας και προϊόντων, οι οποίες θα στόχευαν στην επίτευξη των βέλτιστων ευρωπαϊκών πρακτικών, καθώς και ένα πρόγραμμα ιδιωτικοποίησης. Τέλος, μια σειρά μέτρων για την αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος, την αναβάθμιση της καταπολέμησης της διαφθοράς και την ενίσχυση ανεξαρτησίας βασικών θεσμικών οργάνων, όπως η ΕΛΣΤΑΤ.

Οι στόχοι της ελληνικής κυβέρνησης ήταν για την ύπαρξη πρωτογενούς ελλείματος 0,25% του Α.Ε.Π. για το 2015 και για τα επόμενα τρία έτη, 2016, 2017 και 2018 μια σειρά από πρωτογενή πλεονάσματα ύψους 0,5% του Α.Ε.Π., 1,75% του Α.Ε.Π. και 3,5% του Α.Ε.Π αντίστοιχα. Το προηγούμενο διάστημα είχε αυξηθεί ο συντελεστής φορολογίας των επιχειρήσεων, είχε πάρει παράταση η εφαρμογή του φόρου πολυτελείας, είχε αυξηθεί η προκαταβολή των φόρων εισοδήματος των επιχειρήσεων στο 100% σταδιακά για τις προσωπικές εταιρίες κ.λπ.. Επίσης, είχε ήδη αυξηθεί η προσαύξηση αλληλεγγύης (European Commission, 2015).

Για την αύξηση των εσόδων, η ελληνική κυβέρνηση θα έπαιρνε μέτρα, όπως τη σταδιακή κατάργηση του ειδικού φόρου κατανάλωσης στο πετρέλαιο κίνησης για τους αγρότες, την αύξηση του φόρου χωρητικότητας και τη θέσπιση του Ενιαίου Φόρου Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝ.Φ.Ι.Α.).

Ένας συμπληρωματικός προϋπολογισμός τον Οκτώβριο του 2015 σύμφωνα με δέσμευση της ελληνικής κυβέρνησης θα περιλάμβανε μια δεύτερη φάση συνταξιοδοτικών μεταρρυθμίσεων, μια μεταρρύθμιση του κώδικα φορολογίας, την σταδιακή κατάργηση της προνομιακής φορολογίας των αγροτών, φόρο στις τηλεοπτικές διαφημίσεις, την ανακοίνωση ενός διεθνούς δημοσίου διαγωνισμού για την απόκτηση τηλεοπτικών αδειών, την επέκταση της φορολόγησης των ακαθάριστων εσόδων από τυχερά παιχνίδια, αύξηση του φορολογικού συντελεστή επί του εισοδήματος από ενοίκια, τη σταδιακή κατάργηση της ειδικής φορολογίας μεταχειρίσεως της ναυτιλιακής βιομηχανίας, την παράταση της προσωρινής εθελοντικής εισφοράς της ναυτιλιακής κοινότητας, τη μείωση του ανώτατου ορίου στρατιωτικών δαπανών και τη μείωση των δαπανών υπό την επιδότηση του πετρελαίου θέρμανσης (European Commission, 2015).

Για την τόνωση της προσφοράς εργασίας και την βελτίωση τόσο της εισπρακτικότητας και της αποτελεσματικότητας υπήρξαν επιπλέον δεσμεύσεις από την ελληνική κυβέρνηση. Ήδη από τον Ιούλιο του 2015 είχε νομοθετηθεί μια απλούστευση της δομής του Φ.Π.Α., η διεύρυνση της φορολογικής βάσης με την εξάλειψη και τον εξορθολογισμό διάφορων απαλλαγών, μέτρα τα οποία απέφεραν 1% του Α.Ε.Π. σε ετήσια έσοδα. Υπήρξαν επιπλέον δεσμεύσεις για την κατάργηση του διασυννοριακού φόρου στην εισαγόμενη πηγή, την αντιστροφή των τροποποιήσεων στον Κώδικα Φορολογικού Εισοδήματος και την εξάλειψη των εκπτώσεων Φ.Π.Α. στα νησιά έως το τέλος του 2016. Παρεμβάσεις θα γινόταν και στο φόρο εισοδήματος, στον Φ.Π.Α., στους φορολογικούς κώδικες και στον φόρο ακίνητης περιουσίας (European Commission, 2015).

Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2015 αναμένονταν σχέδιο για την ολοκλήρωση της εκκαθάρισης των ληξιπρόθεσμων οφειλών και επιστροφών φόρων και συντάξεων. Το ανεξόφλητο απόθεμα ληξιπρόθεσμων δαπανών ύψους 7,5 δισεκατομμυρίων ευρώ θα εκκαθαρίζονταν μέχρι το τέλος του 2016.

Στα έτη 2016 και 2017 θα καταρτιζόταν συνολικά ένα ενοποιημένο και απλουστευμένο νομοθετικό πλαίσιο για τις δημόσιες συμβάσεις και τις συμβάσεις παραχώρησης. Γι' αυτό και μέχρι τον Μάρτιο του 2016 θα είχε καθοριστεί μια εθνική στρατηγική με στόχο να εντοπίσει τις συστημικές ελλείψεις του εθνικού συστήματος δημοσίων συμβάσεων και να προτείνει ρεαλιστικές λύσεις προς εφαρμογή (European Commission, 2015).

Υπήρξαν περαιτέρω μεταρρυθμίσεις στο συνταξιοδοτικό για την ενίσχυση της βιωσιμότητας με στόχο την εξοικονόμηση 0,25% του Α.Ε.Π. το 2015 και 1% του Α.Ε.Π. έως το 2016. Ήδη είχαν αυξηθεί οι εισφορές υγείας των συνταξιούχων σε 6% επί των κυρίων συντάξεων και είχαν επίσης ήδη εφαρμοστεί αντίστοιχες εισφορές υγείας 6% επί των επικουρικών συντάξεων. Αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης στα 67 έτη ή στα 62 έτη με 40 έτη εισφορών επίσης προβλέπονταν.

Όσον αφορά το σύστημα υγείας οι αρχές θα συνέχιζαν τις μεταρρυθμίσεις του τομέα αυτού με στόχους τον έλεγχο των δημοσίων δαπανών, της διαχείρισης των τιμών των φαρμάκων, τη βελτίωση της διαχείρισης των νοσοκομειακών προμηθειών, την ανάθεση στους παρόχους του ιδιωτικού τομέα περιπτώσεων με οικονομικά αποδοτικά τρόπο, καθώς και μια σειρά άλλων μέτρων.

Για την διατήρηση της ρευστότητας του τραπεζικού τομέα προβλέφθηκε ένα απόθεμα ασφαλείας ύψους έως 25 δισεκατομμύρια ευρώ για την αντιμετώπιση πιθανών τραπεζικών αναγκών, με ενδεχόμενη πιθανότητα ανάγκης νέων μέτρων.

Επιπλέον μεταρρυθμίσεις και περικοπές εφαρμόστηκαν στα δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας, στην αγορά εργασίας, στις αγορές ενέργειας, μεταφορών και νερού. Επίσης, υπήρξε ένας νέος κύκλος ιδιωτικοποιήσεων.

4.6. Οι επιπτώσεις της κρίσης χρέους και των μέτρων λιτότητας στην ελληνική οικονομία και κοινωνία

Η εκτεταμένη κρίση χρέους της ελληνικής οικονομίας οδήγησε τη χώρα στην είσοδό της στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής. Τα μέτρα που πήρε είχαν αντίκτυπο σε ένα πάρα πολύ μεγάλο πληθυσμιακό τμήμα της.

Το Α.Ε.Π. της Ελλάδας πριν ξεσπάσει ακόμα η κρίση είχε φτάσει τα 241,6 δισεκατομμύρια ευρώ το 2007. Στη συνέχεια, αρχικά εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και στη συνέχεια εξαιτίας της ελληνικής κρίσης χρέους, υπήρξαν συνεχείς μειώσεις σε αυτό, με αποτέλεσμα το 2015 το Α.Ε.Π. να διαμορφώνεται σε μόλις 174,5 δισεκατομμύρια ευρώ. Κλασματικά, η χώρα στο διάστημα 2007-2015 απώλεσε λίγο περισσότερο από το ένα τέταρτο του Α.Ε.Π. της.

Ακόμη και για μια χώρα με παραδοσιακά υψηλή ανεργία όπως η Ελλάδα, η αύξηση και η διατήρησή της σε πολύ υψηλά νούμερα για αρκετό χρονικό διάστημα είναι καθηλωτική. Τον Οκτώβριο του 2011, ο δείκτης ανεργίας σκαρφαλώνει σε επίπεδο άνω του 20% με αυξητικές μάλιστα τάσεις και θα υποχωρήσει ξανά από το 20% τον Μάιο του 2018, σχεδόν 7,5 χρόνια μετά (ΕΛΣΤΑΤ, 2024).

Το μέσο καθαρό εθνικό διαθέσιμο εισόδημα ήταν στο μέγιστό του, τα 17.854 ευρώ το 2008. Μετά από πληθώρα μέτρων λιτότητας τα επόμενα χρόνια ακολούθησε μια πτωτική τάση. Το 2016 άγγιξε τα 13.421 ευρώ (ΕΛΣΤΑΤ, 2022). Το ποσοστό φτώχειας του πληθυσμού αυξήθηκε μεταξύ 2010 και 2013 από 19,7% σε 23,1%, με παράλληλη αύξηση ποσοστών για τους άνδρες και τις γυναίκες. Όσον αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό μετά την καθοδική τάση από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 αυτή αντιστράφηκε με την έναρξη της κρίσης, με το δείκτη AROPE να αυξάνεται μεταξύ 2010 και 2013 από 27,6% σε 35,7% (Κατσίκας κ.ά., 2014). Υπήρξε επίσης αύξηση του αριθμού των αστέγων καθώς μέχρι τον Φεβρουάριο του 2012, 20.000 επιπλέον Έλληνες βρέθηκαν άστεγοι, ενώ το 20% των καταστημάτων στο κέντρο της Αθήνας ήταν άδειο. Σχεδόν ένας στους δέκα του πληθυσμού της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας επισκεπτόταν καθημερινά ένα συσσίτιο. Αύξηση υπήρξε και στο συνολικό αριθμό αυτοκτονιών (Rachiotis et al., 2015).

5. Ερευνητικό μέρος

5.1. Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων νυν εργαζομένων του ιδιωτικού τομέα αλλά και πρώην εργαζομένων του ίδιου τομέα, που είναι πλέον συνταξιούχοι, σχετικά με τις αιτίες της ελληνικής κρίσης χρέους της δεκαετίας του 2010, τις οικονομικές και κοινωνικές συνέπειές της, αλλά και μια αξιολόγηση των πολιτικών αντιμετώπισής της.

Το συνολικό δείγμα ατόμων ήταν 74. Η παρουσίαση των απαντήσεων της έρευνας έγινε με τη χρήση διαγραμμάτων. Το ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από 20 ερωτήσεις.

Τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής:

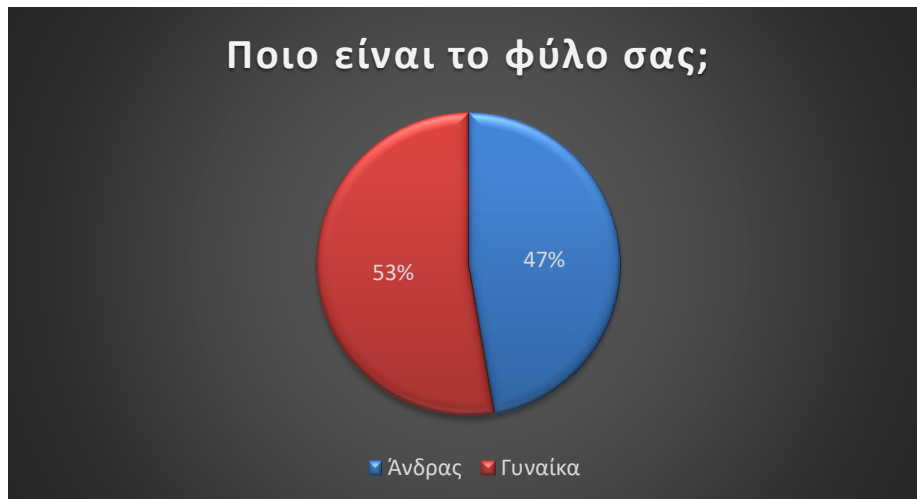
1. Σε ποιο βαθμό επηρέασε η οικονομική κρίση το βιοτικό επίπεδο;
2. Υπάρχει ικανοποίηση για τις πολιτικές αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης;
3. Φταίει η είσοδος και παραμονή στο ευρώ για το ύψος της οικονομικής κρίσης;
4. Διαφοροποιούνται οι απόψεις πολιτών σε συγκεκριμένους τομείς ανάλογα με κάποια από τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους;

5.2. Δημογραφικά στοιχεία του δείγματος

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος. Το δείγμα αποτελούνταν από 74 άτομα. Το 27,7% ήταν ηλικίας 18-34 ετών, το 25,7% ήταν 35-44 ετών, το 17,60% ήταν 45-54 ετών και το 29,7% ήταν άνω των 55 ετών. (Διάγραμμα 5.1). Το 47,2% αποτελούνται από άνδρες και το 52,8% από γυναίκες. (Διάγραμμα 5.2). Απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ήταν το 47,2%, απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης το 43,2% και κάτοχοι μεταπτυχιακού / διδακτορικού τίτλου το 9,6% (Διάγραμμα 5.3). Οι ιδιωτικοί υπάλληλοι αποτελούσαν το 70,2%, οι αυτοαπασχολούμενοι το 16,2% και οι συνταξιούχοι του ιδιωτικού τομέα το 13,6% (Διάγραμμα 5.4).

Διάγραμμα 5.1
Ηλικία

Διάγραμμα 5.2
Φύλο

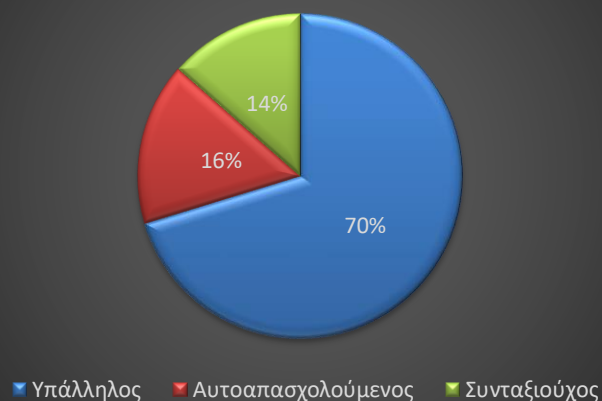
Ποιο είναι το εκπαιδευτικό σας επίπεδο;

Διάγραμμα 5.3.

Εκπαιδευτικό επίπεδο

Ποια είναι η θέση εργασίας σας;

Διάγραμμα 5.4.

Θέση εργασίας

5.3. Αποτελέσματα της έρευνας

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Η οικονομική κρίση της προηγούμενης δεκαετίας επηρέασε την αγοραστική σας δύναμη;»

Διάγραμμα 5.5.

Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων στην έρευνα, αρκετά πάνω από τις επτά στους δέκα, δήλωσαν ότι η οικονομική κρίση τους επηρέασε από αρκετά έως πάρα πολύ, ενώ μόλις το 4% επί του συνόλου δήλωσε ότι τους επηρέασε λίγο ή καθόλου.

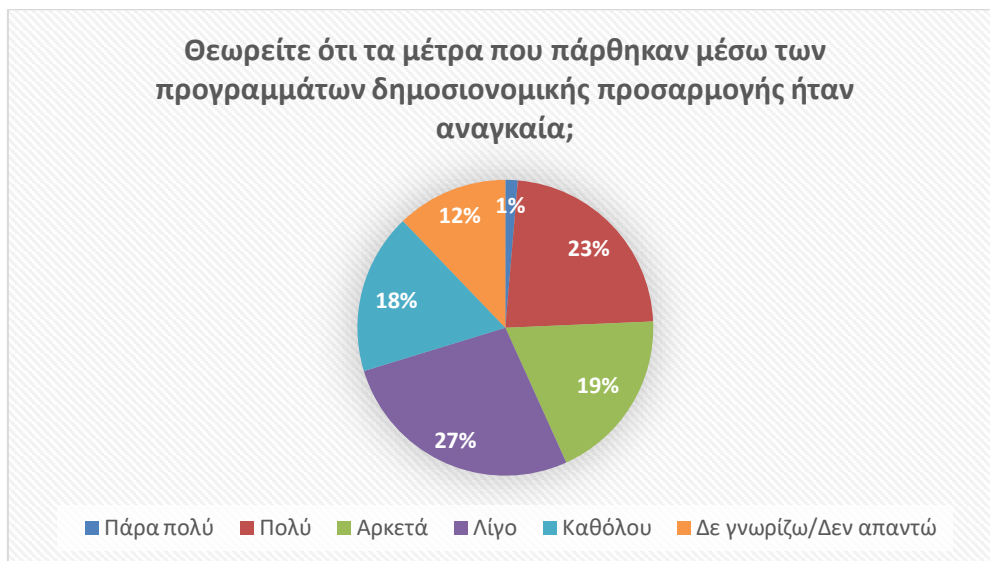
Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Κατά το διάστημα αυτό αναγκαστήκατε να περιορίσετε τα έξοδά σας;»

Διάγραμμα 5.6

Παρόμοιες είναι οι απαντήσεις και σε αυτό το ερώτημα με το 97,4% να δηλώνει ότι αναγκάστηκε να περιορίσει τα έξοδά του από αρκετά έως και πάρα πολύ.

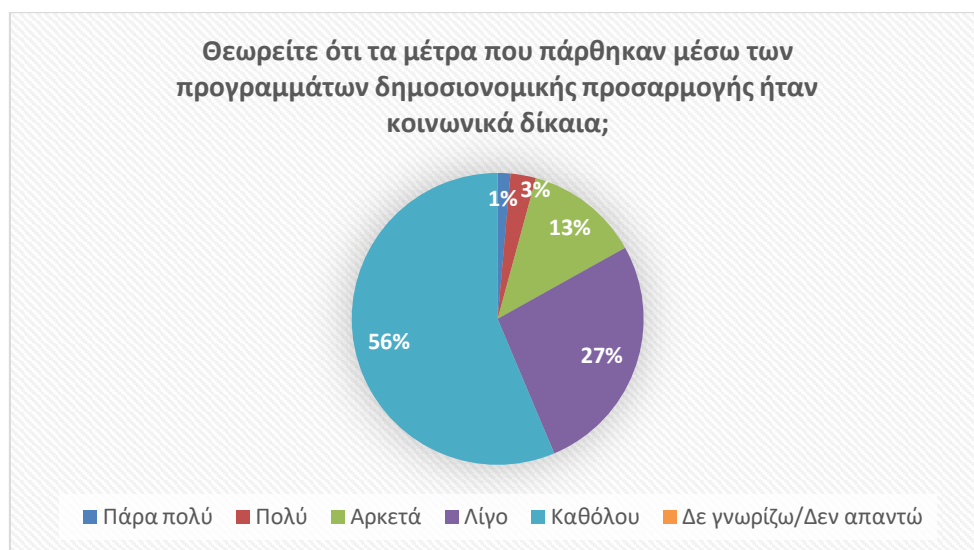
Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αναγκαία;»

Διάγραμμα 5.7

Μοιρασμένες ήταν οι απόψεις στο ερώτημα με το 43,2% να δηλώνει ότι η λιτότητα ήταν από αρκετά έως και πάρα πολύ αναγκαία, ενώ το 44,6% δήλωσε ότι πιστεύει ότι δεν ήταν και τόσο ή και καθόλου αναγκαία. Το υπόλοιπο 12,2% δεν πήρε ξεκάθαρη θέση.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν κοινωνικά δίκαια;»

Διάγραμμα 5.8

Σχεδόν 8 στους δέκα απάντησαν ότι τα μέτρα ήταν ή λίγο ή καθόλου κοινωνικά δίκαια με ένα 13% να απαντάει ότι ήταν αρκετά δίκαια.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε κατά τη διάρκεια των προ της κρίσης δεκαετιών, ευθύνεται για την οικονομική κρίση;»

Διάγραμμα 5.9.

Αρνητικές ήταν οι απόψεις των συμμετεχόντων όσον αφορά τις οικονομικές πολιτικές που ακολουθήθηκαν κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα, καθώς το 67,5% δήλωσε ότι ευθύνονταν πολύ και πάρα πολύ για την οικονομική κρίση, ενώ το 28,4% δήλωσε ότι ευθύνονται αρκετά.

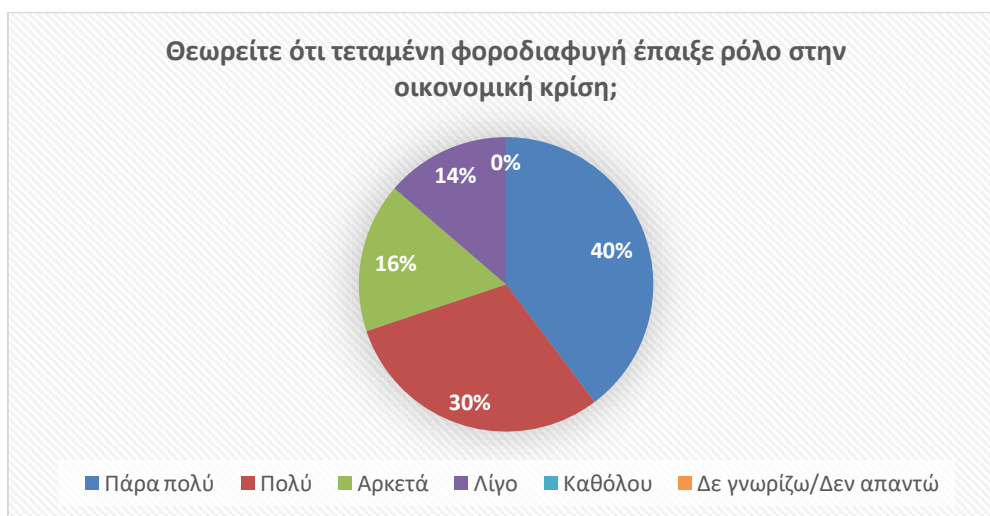
Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα συνέβαλε στην οικονομική κρίση;»

Διάγραμμα 5.10.

Αρνητική θέση πήρε στην πλειοψηφία του το δείγμα και για την συμβολή της υιοθέτησης του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος από την χώρα, καθώς περίπου 8 στους 10 θεωρούν ότι συνέβαλε από αρκετά έως και πάρα πολύ για στην οικονομική κρίση.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η εκτεταμένη φοροδιαφυγή έπαιξε ρόλο στην οικονομική κρίση;»

Διάγραμμα 5.11

Η εκτεταμένη φοροδιαφυγή είναι ένα θέμα που συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με την οικονομική κατάρρευση της Ελλάδας. Φαίνεται πως με αυτή την άποψη συμφωνεί και το δείγμα καθώς περίπου 7 στους 10 θεωρούν ότι έπαιξε κύριο λόγο, ενώ υπάρχει και ένα 13,5% που θεωρεί ότι ο ρόλος της ήταν πιο περιορισμένος.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι μειώθηκε η εργασιακή σας απόδοση εξαιτίας της περιρρέουσας αρνητικής ατμόσφαιρας;»

Διάγραμμα 5.12.

Ο μισός πληθυσμός του δείγματος θεωρεί ότι η αρνητική ατμόσφαιρα δεν τον επηρέασε ιδιαίτερα ή και καθόλου, ενώ 3 στους 10 θεωρούν ότι τους επηρέασε αρκετά.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι αυξήθηκαν οι εντάσεις στο εργασιακό σας περιβάλλον;»

Διάγραμμα 5.13

Μια διαφοροποίηση παρατηρείται στην ερώτηση αυτή όμως καθώς το 66,2% απάντησε ότι αυξήθηκαν οι εντάσεις στο εργασιακό περιβάλλον τους, από αρκετά έως και πάρα πολύ.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι αυξήθηκε η κοινωνική ανισότητα;»

Διάγραμμα 5.14.

Παρατηρούμε ότι δεν υπήρξε καμία απάντηση η οποία να δηλώνει ότι δεν αυξήθηκε η κοινωνική ανισότητα με 7 στους 10 μάλιστα να δηλώνουν ότι αυξήθηκε τουλάχιστον σε μεγάλο βαθμό.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείται ότι τα μέτρα των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αποτελεσματικά;»

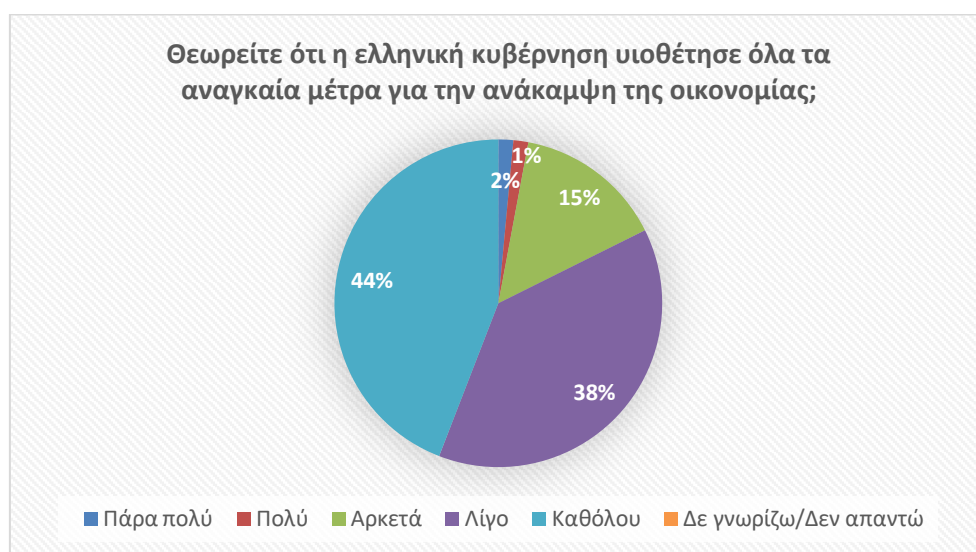

Διάγραμμα 5.15

Μικρή ή και καμία αποτελεσματικότητα θεωρεί άνω του 80% του δείγματος ότι είχαν τα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής στην βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Είναι

άξια παρατήρησης πως μόλις το 1% τα θεωρεί πολύ αποτελεσματικά. Υπήρξε και ένα 13,5% που θεώρησε ότι είχαν αρκετά καλή αποτελεσματικότητα.

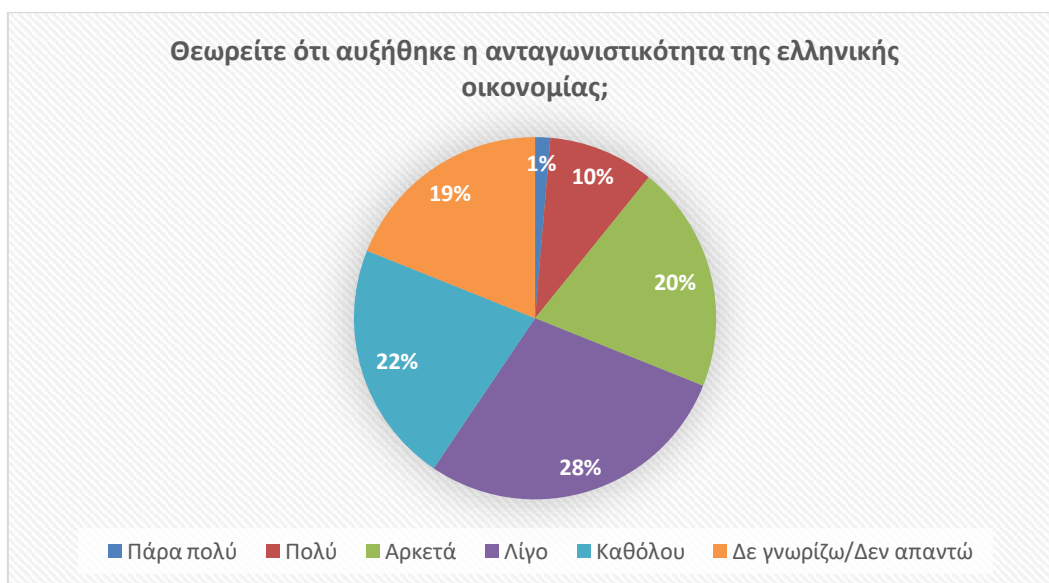
Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε όλα τα αναγκαία μέτρα για την ανάκαμψη της οικονομίας;»

Διάγραμμα 5.16

Περίπου αντίστοιχες ήταν οι απαντήσεις στην παραπάνω ερώτηση καθώς το 75,6% θεωρεί ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν υιοθέτησε όλα τα αναγκαία μέτρα που χρειαζόταν ή το έκανε σε μικρό βαθμό με το 13,5% να δηλώνει πως θεωρεί ότι έκανε αρκετά από τα απαιτούμενα.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι αυξήθηκε η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας;»

Διάγραμμα 5.17

Αρκετά θεωρεί ότι αυξήθηκε η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, 1 στους 5, με τους μισούς να δηλώνουν ότι αυξήθηκε λίγο ή και καθόλου. Το 19% δήλωσε άγνοια επί του θέματος.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η ελληνική οικονομία μετά το τέλος των προγραμμάτων ήταν πλέον βιώσιμη;»

Διάγραμμα 5.18

Το 42% δήλωσε ότι η ελληνική οικονομία δεν βελτίωσε καθόλου τη βιωσιμότητά της μετά το πέρας των προγραμμάτων, ενώ άλλο ένα 37,8% δήλωσε ότι την βελτίωση ελάχιστα. Αρκετά θεωρεί ότι την βελτίωση το 11%.

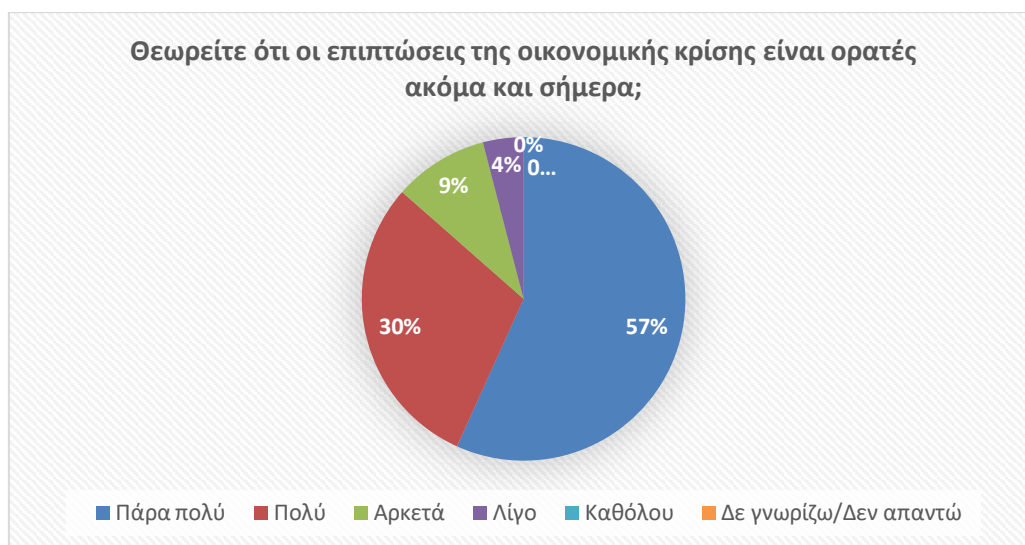
Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείται ότι η κατάσταση στην ελληνική οικονομία θα ήταν καλύτερη αν η χώρα είχε βγει από το ευρώ;»

Διάγραμμα 5.19

Μεγάλη διαφοροποίηση υπήρξε στην ερώτηση πιθανής βελτίωσης της ελληνικής οικονομίας στην περίπτωση εξόδου από το ευρώ, με το 23% να δηλώνει ότι η κατάσταση θα ήταν πολύ και πάρα πολύ καλύτερη με την έξοδο, το 15% να δηλώνει ότι θα ήταν αρκετά καλύτερη, το 11% να δηλώνει ότι θα υπήρχε μικρή μόνο βελτίωση, ενώ 1 στους 4 δήλωσε ότι δεν θα υπήρχε καμιά βελτίωση απολύτως. Το 27% δεν θέλησε να πάρει θέση επί του ερωτήματος.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι απαντήσεις στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης είναι ορατές ακόμα και σήμερα;»

Διάγραμμα 5.20

Συντριπτικά υπέρ της γνώμης ότι οι επιπτώσεις της κρίσης συνεχίζουν να είναι ορατές παρόλη την επίσημη λήξη της είναι ο πληθυσμός του δείγματος με σχεδόν έναν στους δέκα να δηλώνουν ότι αυτές είναι πάρα πολύ και πολύ ορατές.

5.4. Έλεγχος πιθανών διαφορών σε ερωτήσεις με βάση διαφορετικά δημογραφικά στοιχεία

Απαντήσεις ανά θέση εργασίας στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι τα μέτρα των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αποτελεσματικά;»

	Υπάλληλος	Αυτοαπασχολούμενος	Συνταξιούχος
Πάρα πολύ	0%	0%	0 %
Πολύ	0%	8%	0%
Αρκετά	12%	0%	40%
Λίγο	52%	25%	20%
Καθόλου	32%	50%	40%
ΔΓ/ΔΑ	4%	17%	0%

Πίνακας 5.1

Ανά θέση εργασίας

Παρατηρείται ότι παρόλη τη γενικότερη αρνητική διάθεση του δείγματος ως προς την αποτελεσματικότητα των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής το 40% των συνταξιούχων του ιδιωτικού τομέα θεωρεί ότι υπήρξε μια αρκετά καλή αποτελεσματικότητα.

Απαντήσεις ανά θέση εργασίας στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι η κατάσταση στην ελληνική οικονομία θα ήταν καλύτερη αν η χώρα είχε βγει από το ευρώ;»

	Υπάλληλος	Αυτοαπασχολούμενος	Συνταξιούχος
Πάρα πολύ	6%	25%	30%
Πολύ	10%	17%	10%
Αρκετά	17%	8%	10%
Λίγο	14%	8%	0
Καθόλου	25%	16%	30%
ΔΓ/ΔΑ	28%	26%	20%

Πίνακας 5.2
Ανά θέση εργασίας

Παρόμοια είναι η αποφυγή απαντήσεων στο συγκεκριμένο ερώτημα, αλλά παρατηρείται μια πιο αυξημένη διάθεση εξόδου από το ευρώ για τις κατηγορίες των αυτοαπασχολούμενων και των συνταξιούχων με τους μισούς απαντήσαντες και των δύο κατηγοριών να θεωρούν ότι η κατάσταση θα ήταν αρκετά καλύτερη σε αυτή την περίπτωση. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους υπαλλήλους περιορίζεται στο 33%.

Απαντήσεις ανά θέση εργασίας στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι η εκτεταμένη φοροδιαφυγή έπαιξε ρόλο στην οικονομική κρίση;»

	Υπάλληλος	Αυτοαπασχολούμενος	Συνταξιούχος
Πάρα πολύ	40,3%	25%	50%
Πολύ	32,6%	25%	20%
Αρκετά	15,3%	9%	30%
Λίγο	9,8%	41%	0%
Καθόλου	0%	0%	0%
ΔΓ/ΔΑ	2%	0%	0%

Πίνακας 5.3
Ανά θέση εργασίας

Παρατηρείται μια διάσταση απόψεων μεταξύ των αυτοαπασχολούμενων και των υπολοίπων όσον αφορά το πόσο ρόλο έπαιξε η εκτεταμένη φοροδιαφυγή στην ελληνική κρίση, καθώς το 41% θεωρεί ότι ο ρόλος ήταν μικρός.

Απαντήσεις ανά ηλικία στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αναγκαία;»

	18-34 έτη	35-44 έτη	45-54 έτη	55 + έτη
Πάρα πολύ	0%	0%	0%	5%
Πολύ	15%	5%	31%	41%
Αρκετά	15%	37%	23%	5%
Λίγο	30%	37%	23%	18%
Καθόλου	20%	16%	23%	13%
ΔΓ/ΔΑ	20%	5%	0%	18%

Πίνακας 5.4

Ανά ηλικία

Αυξητικές τάσεις παρουσιάζουν τα ποσοστά αναγκαιότητας των μέτρων σε μεγαλύτερες ηλικίες με το μισό πληθυσμό των ατόμων ηλικίας τουλάχιστο 55 ετών να τα θεωρούν εξαιρετικά αναγκαία. Περίπου το ίδιο συμβαίνει και στις αμέσως μικρότερες ηλικιακές ομάδες, ενώ οι νεότεροι τα βρίσκουν λιγότερο αναγκαία.

Απαντήσεις ανά ηλικία στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν κοινωνικά δίκαια;»

	18-34 έτη	35-44 έτη	45-54 έτη	55 + έτη
Πάρα πολύ	0%	0%	0%	0%
Πολύ	0%	15%	0%	0%
Αρκετά	0%	16%	15%	18%
Λίγο	25%	42%	23%	13%
Καθόλου	70%	37%	62%	60%
ΔΓ/ΔΑ	5%	0%	0%	9%

Πίνακας 5.5

Ανά ηλικία

Σχεδόν πλήρης σύμπνοια απόψεων παρατηρείται στην ερώτηση κοινωνικής δικαιοσύνης των δημοσιονομικών μέτρων καθώς οι πλειοψηφίες όλων των ηλικιακών κατηγοριών τα βρίσκει λίγο ή και καθόλου δίκαια.

Απαντήσεις ανά ηλικία στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η κατάσταση στην ελληνική οικονομία θα ήταν καλύτερη αν η χώρα είχε βγει από το ευρώ;»

	Δευτεροβάθμια	Τριτοβάθμια	Μεταπτυχιακό
Πάρα πολύ	5%	11%	8%
Πολύ	10%	16%	16%
Αρκετά	5%	11%	44%
Λίγο	5%	16%	16%
Καθόλου	25%	30%	8%
ΔΓ/ΔΑ	50%	16%	8%

Πίνακας 5.6
Ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

Υπάρχει μια μεγαλύτερη προδιάθεση στους συμμετέχοντες ηλικίας μεγαλύτερης των 55 ετών ως προς την έξοδο από το ευρώ, ενώ οι μισοί της νεότερης ηλικίας δηλώνουν άγνοια του αποτελέσματος αυτής της ενέργειας.

Απαντήσεις και ανά εκπαιδευτικό επίπεδο στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα συνέβαλε στην οικονομική κρίση;»

	Δευτεροβάθμια	Τριτοβάθμια	Μεταπτυχιακό
Πάρα πολύ	51%	25%	0%
Πολύ	17%	16%	28,5%
Αρκετά	14%	37%	28,5%
Λίγο	12%	16%	28,5%
Καθόλου	6%	0%	0%
ΔΓ/ΔΑ	0%	6%	14,5%

Πίνακας 5.7
Ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

Περίπου 7 στους 10 τελειόφοιτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης θεωρούν ότι η υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα έπαιξε πολύ μεγάλο ρόλο στην οικονομική κρίση, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους τελειόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι κατά 30% μικρότερο.

Απαντήσεις και ανά εκπαιδευτικό επίπεδο στην ερώτηση: «Θεωρείτε ότι η υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα συνέβαλε στην οικονομική κρίση;»

	Δευτεροβάθμια	Τριτοβάθμια	Μεταπτυχιακό
Πάρα πολύ	0%	3%	0%
Πολύ	0%	3%	14,5%
Αρκετά	12%	16%	0%
Λίγο	24%	25%	42,5%
Καθόλου	61%	50%	28,5%
ΔΓ/ΔΑ	3%	3%	14,5%

Πίνακας 5.8
Ανά εκπαιδευτικό επίπεδο

Η γενικότερη αρνητική στάση του πληθυσμού του δείγματος όσον αφορά την κοινωνική δικαιοσύνη των μέτρων αποτυπώνεται και στην περαιτέρω ανάλυση στον παραπάνω πίνακα. Δεν παρατηρούνται ουσιαστικές διαφορές ανά εκπαιδευτικό επίπεδο στις απόψεις του πληθυσμού.

5.5. Συμπεράσματα – αποτελέσματα έρευνας

Αναλύοντας τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι υπήρξε πολύ μεγάλη μείωση της αγοραστικής δύναμης της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού, κάτι απόλυτα λογικό, αν σκεφτούμε το επίπεδο και αριθμό των μέτρων λιτότητας που έχουν πάρει οι ελληνικές κυβερνήσεις την προηγούμενη δεκαετία. Επίσης, παρόμοια ποσοστά υπήρξαν και στην ερώτηση για την κοινωνική δικαιοσύνη των μέτρων.

Υψηλά είναι τα ποσοστά και στις ερωτήσεις για τις οικονομικές πολιτικές που προηγήθηκαν της κρίσης, αλλά και της εισόδου στο ευρώ, όσον αφορά το πόσο έχουν μερίδιο ευθύνης. Το δείγμα θεωρεί ότι έπαιξαν πολύ μεγάλο ρόλο στην σύγχρονη χρεοκοπία της χώρας. Ωστόσο το 27% θα ήθελε να πάρει θέση στην ερώτηση πιθανής εξόδου από το κοινό νόμισμα, πράγμα που

δείχνει έναν φόβο σε ένα τμήμα του πληθυσμού για αυτήν την περίπτωση και τις πιθανές συνέπειές της. Το 23% θα ήθελε να δει αυτό το σενάριο.

Η φοροδιαφυγή των ελευθέρων επαγγελματιών είναι ένα θέμα που βρίσκεται στην επικαιρότητα εδώ και πολύ μεγάλο διάστημα. Ακόμη σήμερα η τωρινή κυβέρνηση παίρνει μέτρα για την προσπάθεια περιορισμού του φαινομένου αυτού. Στην ανάλυση της ερώτησης για τη σημασία της φοροδιαφυγής στην οικονομική κρίση το 41% των αυτοαπασχολούμενων δήλωσε ότι υπάρχει μικρή μόνο συσχέτιση. Εντελώς αντίθετη ήταν η γνώμη των δύο άλλων κατηγοριών καθώς τόνισαν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τη σημαντικότητά της.

Παρόλα τα μέτρα που πάρθηκαν υπήρξε αρνητική διάθεση τόσο ως προς την αποτελεσματικότητά τους ως προς και το ποια ήταν αυτά, καθώς το δείγμα κατά πλειοψηφία τα αμφισβήτησε. Εκτός από την έλλειψη αποτελεσματικότητας θεώρησε ότι δεν πάρθηκαν όλα τα αναγκαία μέτρα που χρειαζόταν. Η αμφισβήτηση της πολιτικής για την προσπάθεια εξόδων από την κρίση φαίνεται και στις ερωτήσεις αύξησης της ανταγωνιστικότητας και βελτίωσης της βιωσιμότητας της ελληνικής οικονομίας. Γενικά, υπάρχει μια πολύ μεγάλη έλλειψη εμπιστοσύνης ως προς τις πρακτικές που εφαρμόστηκαν.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αργείτης Γ., Δαφέρμος Γ., Νικολαΐδη Μ., (2011). Κρίση δημόσιου χρέους στην Ελλάδα: Αιτίες και προοπτικές. Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε., Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Βαρουφάκης Γ., Πάτωκος Τ., Τσερκέζης Π., Κουτσοπέτρα Χ., (2011). Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2014. Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε., Παράρτημα Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Γαλενιανός Μ., (2015). Η ελληνική κρίση: αίτια και επιπτώσεις, Royal Holloway, University of London.

Κατσίκας Δ., Καρακίτσιος Α., Φιλίνης Κ., Πετραλιάς Α., (2014). Έκθεση για το κοινωνικό προφίλ της Ελλάδας σε σχέση με τη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανισότητα πριν και μετά από την εκδήλωση της κρίσης, Παρατηρητήριο για την Κρίση, Αθήνα.

Κολλιντζας Τ., Ψαλιδόπουλος Μ., Καραμουζής Ν., Χαρδούβελης Γ., (2009). Η κρίση του 2007-2009: τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Eurobank Research, Τόμος IV, Τεύχος Β.

Μιχοπούλου Σ., (2014). Κρίση χρέους, δημοσιονομική λιτότητα και οικονομική κρίση στην Ευρωζώνη, Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε., Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων.

Ξενόγλωσση

Βάβουρας Ι., Βάβουρα Χ., Σφακιανάκης Γ., Πετράκος Γ., (2023), An empirical Investigation of the Interactions between Governance and economic Growth in the Case of Greece, Theoretical Economic Letters

Αλογοσκούφης Γ., (2021), Greece Before and After the Euro: Macroeconomics, Politics and the Quest for Reforms, Αθήνα

Christodoulakis M., (2015), Greek Endgame From Austerity to Growth or Grexit, Rowman & Littlefield International, London

Lane P., (2012), The European sovereign debt crisis, Journal of economic perspectives, Vol. 26, 3, 49-68

Manolas G., Ioannis V., (2013), Tackling the debt crisis in Greece: The role of the underground economy, Social Cohesion and Development, 8

Thalassinos E., Pintea M., Ratiu I., (2015), The recent financial Crisis and Its Impact on the Performance indicators of Selected Countries during the Crisis Period: A Reply, International Journal in Economics and Administration, Volume III

C. Wyplosz, (2014), The Eurozone crisis: A near-perfect case of mismanagement, Economic Marche Journal of Applied Economics, Vol. XXXIII

Andikopoulos A., Loizides I., Prodromidis K., (2004), Fiscal policy and political business cycles in the EU, European Journal of Political Economy, Volume 20

Άλλες πηγές

European Commision, (2010), The economic adjustment programme for Greece, Ανακτήθηκε στη 1 Μαΐου 2024 από: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp61_en.pdf

European Commision, (2015), Memorandum of Understanding Between the European Commision Acting on behalf of the European Stability Mechanism and the Hellenic Republic and the Bank of Greece, Ανακτήθηκε στις 3 Μαΐου του 2024 από: https://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/mou/2012-03-01-greece-mou_en.pdf

Moody's Investors Service, (2007), Moody's Downgrades Subprime First-Lien RMBS, Ανακτήθηκε στις 25 Απριλίου του 2024 από: [https://fcic-static.law.stanford.edu/cdn_media/fcic-docs/2007-07-10%20Announcement%20-%20Moody's%20Downgrades%20Subprime%20First-Lien%20RMBS%20\(Moody's%20Investors%20Service\).pdf](https://fcic-static.law.stanford.edu/cdn_media/fcic-docs/2007-07-10%20Announcement%20-%20Moody's%20Downgrades%20Subprime%20First-Lien%20RMBS%20(Moody's%20Investors%20Service).pdf)

European Parliament, (2019), A decade on from the crisis Main responses and remaining challenges, Ανακτήθηκε στις 25 Απριλίου του 2024 από: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2019\)642253](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2019)642253)

Congressional Research Service, (2010), Causes of the financial crisis, Ανακτήθηκε στις 10 Απριλίου του 2024 από: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R40173.pdf>

Emery K., Controlling Inflation: A Historical Perspective, Ανακτήθηκε στις 5 Απριλίου του 2024 από: <https://www.dallasfed.org/pubs/historical/er/>

Schneider F., Dreher A., (2009), Corruption and the shadow economy: and empirical analysis, Ανακτήθηκε στις 10 Απριλίου από: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11127-009-9513-0>

Monastiriotes V., Crisis, adjustment and resilience in the Greek labor market: an unemployment decomposition approach, Ανακτήθηκε στις 1 Απριλίου του 2024 από: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0160017620964848>

Labonte M., Makinen G., (2008), Federal Reserve Interest Rate changes: 2001-2008, Ανακτήθηκε στις 3 Απριλίου του 2024 από: <https://www.everycrsreport.com/reports/98-856E.html>

Reinhart C., Rogoff K., (2011)., From financial Crash to debt Crisis. Ανακτήθηκε στις 2 Απριλίου του 2024 από: https://scholar.harvard.edu/files/rogooff/files/from_financial_crash.pdf

Stamatiou T., Gogos S., (2015), Some preliminary thoughts on the macroeconomic effects of capital controls in Greece, Ανακτήθηκε στις 29 Μαρτίου του 2024 από: <https://www.bankofgreece.gr/en/news-and-media/press-office/news-list/news?announcement=4a767c3d-a4be-45a1-a442-c66cdc891858>

Mavridis S., (2018), Greece's Economic and Social Transformation 2008-2017, Ανακτήθηκε στις 3 Απριλίου του 2024 από: <https://www.mdpi.com/2076-0760/7/1/9>

Arghrou M., Tsoukalas J., (2010), The Greek debt crisis: Likely causes, mechanics and outcomes, Ανακτήθηκε στις 25 Μαρτίου του 2024 από: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1719032

Reinhart C., Rogoff K., (2010), Growth in the time of debt, Ανακτήθηκε στις 10 Απριλίου του 2024 από : https://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/growth_in_time_debt_aer.pdf

Malliaropulos D., (2010), How much did competitiveness of the Greek economy decline since EU entry?, Ανακτήθηκε στις 14 Απριλίου του 2024 από: <https://www.eurobank.gr/Uploads/Reports/OikonomiaAgores13July2010.pdf>

Ioannides Y., Pissarides C., (2015), Is the Greek crisis one of supply or demand?, Ανακτήθηκε στις 17 Απριλίου του 2024 από: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/09/ioannidestextfall15bpea.pdf>

Palaskas T., Psycharis Y., Rovolis A., (2015), The asymmetrical impact of the economic crisis on unemployment and welfare in Greek urban economy, Ανακτήθηκε στις 18 Απριλίου του 2024 από: https://www.researchgate.net/publication/286180568_The_asymmetrical_impact_of_the_economic_crisis_on_unemployment_and_welfare_in_Greek_urban_economies

Bank of Greece, (2014), The Chronicle of the great crisis, Ανακτήθηκε στις 10 Απριλίου του 2024 από: <https://www.bankofgreece.gr/Publications/The%20Chronicle%20Of%20The%20Great%20Crisis.pdf>

Revuelta J., (2021), The effects of the Economic Adjustment Programmes for Greece: A Quasi-Experimental Approach, Ανακτήθηκε στις 10 Απριλίου του 2024 από: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/9/4970>

Goddard J., Molyneux P., Wilson J., (2009), The financial crisis in Europe: Evolution, Policy, Responses and Lessons for the future, Ανακτήθηκε στις 12 Απριλίου του 2024 από: https://www.researchgate.net/publication/227429695_The_Financial_Crisis_in_Europe_Evolution_Policy_Responses_and_Lessons_for_the_Future

McKibbin W., Stoeckel A., (2009), The global financial Crisis: Causes and Consequences, Ανακτήθηκε στις 28 Μαρτίου του 2024 από: https://www.files.ethz.ch/isn/109461/LWP_fincris.pdf

Kamps C., De Stefani R., Leiner., Killinger N., Ruffer R., Sondermann D., (2014), The identification of fiscal and macroeconomic imbalances, unexpected synergies under the strengthened EU governance framework, Ανακτήθηκε στις 5 Απριλίου του 2024 από: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbop157.en.pdf>

Kraussl R., Lenhert T, Stefanova D., (2017)., The European sovereign debt crisis: What have we learned?. Ανακτήθηκε στις 2 Απριλίου του 2024 από: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0927539816300408>

Rachiotis G., Stuckler D., McKee M., Hadjichristodoulou C., (2015) , What has happened to suicides during the Greek economic crisis? Findings from an ecological study of suicides and their determinants(2003-2012), Ανακτήθηκε στις 10 Απριλίου του 2024 από: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25807950/>

Reinhart C.,Trebesch C.,(2015),THE PITFALLS OF EXTERNAL DEPENDENCE: GREECE, 1829-2015, Ανακτήθηκε στις 10 Απριλίου του 2024 από: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w21664/w21664.pdf

International Monetary Fund.(2015),Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility—Staff Report; Staff Supplement; Press Release on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Greece,Ανακτήθηκε στις 20 Απριλίου του 2024 από: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Greece-Request-for-Extended-Arrangement-Under-the-Extended-Fund-Facility-Staff-Report-Staff-25781>

Speech by Mr Yannis Stournaras,(2019),The Greek economy 10 years after the crisis and lessons for the future both for Greece and the Eurozone, Ανακτήθηκε στις 29 Απριλίου του 2024 από: <https://www.bis.org/review/r190816e.pdf>

Montenegro C.,Buehn A.,Schneider F.,(2010),Shadow Economies All over the World New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007, Ανακτήθηκε στις 10 Απριλίου του 2024 από: <https://documents1.worldbank.org/curated/pt/311991468037132740/pdf/WPS5356.pdf>

<https://www.federalreservehistory.org/essays/bretton-woods-created>

Wikipedia

https://en.wikipedia.org/wiki/Great_Society

International Monetary Fund

https://www.imf.org/external/np/exr/center/mm/eng/sc_sub_3.htm

<https://www.forbes.com/advisor/investing/fed-funds-rate-history/>

<https://www.investopedia.com/terms/c/cdo.asp>

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7521250.stm>

<https://web.archive.org/web/20081014194643/http://www.bankofengland.co.uk/publications/news/2007/090.htm>

<https://www.kathimerini.gr/economy/local/236892/to-chroniko-diogkosis-toy-dimosioy-chreoy-1980-2005/>

<https://www.capital.gr/oikonomia/838237/upobathmisi-tis-elladas-apo-fitch/>

<https://www.in.gr/2009/12/16/economy/se-ypobathmisi-tis-ellinikis-oikonomias-proxwriase-i-standard-poors/>

<https://www.econcrises.org/2017/07/20/the-greek-financial-crisis-2009-2016/>

https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/

Παράρτημα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Ποια είναι η ηλικία σας;

18-34 ☐

35-44 ☐

45-54 ☐

55 ετών και άνω ☐

2. Ποιο είναι το φύλο σας;

Άνδρας ☐

Γυναίκα ☐

3. Ποιο είναι το εκπαιδευτικό σας επίπεδο;

Απόφοιτος Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ☐

Απόφοιτος Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ☐

Κάτοχος Μεταπτυχιακού / Διδακτορικού τίτλου σπουδών ☐

4. Ποια είναι η θέση εργασίας σας;

Υπάλληλος ☐

Αυτοαπασχολούμενος ☐

Συνταξιούχος ιδιωτικού τομέα ☐

5. Η οικονομική κρίση της προηγούμενης δεκαετίας επηρέασε την αγοραστική σας δύναμη;

Πάρα πολύ ☐

Πολύ ☐

Αρκετά ☐

Λίγο ☐

Καθόλου ☐

Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

6. Κατά το διάστημα αυτό αναγκαστήκατε να περιορίσετε τα έξοδά σας;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

7. Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αναγκαία;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

8. Θεωρείτε ότι τα μέτρα που πάρθηκαν μέσω των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν κοινωνικά δίκαια;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

9. Θεωρείτε ότι η οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε κατά τη διάρκεια, των προ της κρίσης δεκαετιών, ευθύνεται για την οικονομική κρίση;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

10. Θεωρείτε ότι η υιοθέτηση του ευρώ από την Ελλάδα συνέβαλε στην οικονομική κρίση;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

11. Θεωρείτε ότι η εκτεταμένη φοροδιαφυγή έπαιξε ρόλο στην οικονομική κρίση;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

12. Θεωρείτε ότι μειώθηκε η εργασιακή σας απόδοση εξαιτίας της περιρρέουσας αρνητικής ατμόσφαιρας;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

13. Θεωρείτε ότι αυξήθηκαν οι εντάσεις στο εργασιακό σας περιβάλλον;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

14. Θεωρείτε ότι αυξήθηκε η κοινωνική ανισότητα;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

15. Θεωρείτε ότι τα μέτρα των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν αποτελεσματικά;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

16. Θεωρείτε ότι η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε όλα τα αναγκαία μέτρα για την ανάκαμψη της οικονομίας;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

17. Θεωρείτε ότι αυξήθηκε η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

18. Θεωρείτε ότι η ελληνική οικονομία μετά το τέλος των προγραμμάτων ήταν πλέον βιώσιμη;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

19. Θεωρείτε ότι η κατάσταση στην ελληνική οικονομία θα ήταν καλύτερη αν η χώρα είχε βγει από το ευρώ;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

20. Θεωρείτε ότι οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης είναι ορατές ακόμα και σήμερα;

- Πάρα πολύ ☐
- Πολύ ☐
- Αρκετά ☐
- Λίγο ☐
- Καθόλου ☐
- Δε γνωρίζω / Δεν απαντώ ☐

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.